

INTERDISZCIPLINÁRIS DROGSZEMLE

Drogkutató Intézet

II. évfolyam 2. szám
2021. február

Impresszum:

Kiadja a Drogkutató Intézet Nonprofit Kft.

Cím: 1137 Budapest, Radnóti utca 25.

II. emelet 2/A.

Felelős kiadó: Pongrácz Bálint László ügyvezető

Főszerkesztő: Dr. Deák Csilla

ISSN 2732-2963

Vezető kutató: Dr. Deák Csilla

Kutató munkatársak:

Balikó Fanni

Baráth Noémi

Csigi Ádám

Erdős Ákos

Pogácsás Nóra

Raffai Gellért

Szabó Jennifer

Tartalomjegyzék:

Erdős Ákos: Tiltott pszichoaktív szerek csempészete a hazai légiforgalomban.....	4
Raffai Gellért: A pszichoaktív szerfogyasztás pszichoanalitikus szemlélete.....	25
Baráth Noémi Emőke: A követendő irány? - Marihuána legalizációs törekvések és azok hatásai Uruguayban és Argentínában	38
Raffai Gellért: A pszichoaktív szerfogyasztás összefüggése a tanulási mechanizmusokkal.....	53

Tiltott pszichoaktív szerek csempészete a hazai légiforgalomban

Illegal psychoactive substances in the air traffic in Hungary

ERDŐS ÁKOS

Absztrakt

Bevezetés: Magyarországon a tiltott pszichoaktív szerek – kábítószeres és új pszichoaktív anyagok – túlnyomórészt az illegális nemzetközi kereskedelem útján jutnak el a fogyasztókhoz. A légi utas-, postai- és áruforgalom meghatározó a tiltott pszichoaktív szerek csempészete szempontjából.

Célkitűzések: Jelen tanulmány célja, hogy a magyar vámhatóság tevékenységén keresztül betekintést nyerjünk a hazánkat érintő tiltott pszichoaktív szerek légiforgalomban zajló csempészetének természetébe. A nemzetközi tapasztalatok alapján feltételezzük, hogy a repülőtéri lefoglalásokban a kokain, az amfetamin típusú stimulánsok (ATS) és az új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) dominálnak; továbbá, hogy a különböző tiltott pszichoaktív szerek elsősorban a postai- és áruforgalomban jelennek meg. Feltételezzük továbbá, hogy a különféle kannabisz-származékok kis mennyiségben, de a leggyakrabban előforduló kábítószeres a vámhatósági lefoglalásokban.

Módszer: A tiltott pszichoaktív szerek hazai légiforgalomban történő csempészetének természetének vizsgálatára a magyar vámhatóság (NAV RI) felderítési statisztikai adatállományán végeztünk kvantitatív vizsgálatot.

Eredmények. Egyértelmű igazolást nyert, hogy a tiltott pszichoaktív szerek légiforgalmi csempészete sokkal inkább a postai- és áruforgalomban és nem pedig a személyforgalomban zajlik. 2017-2018. években a postai- és áruforgalomban 905 esetben került sor tiltott pszichoaktív anyag lefoglalására. Az esetek túlnyomó többségében (79.9 %) a klasszikus kábítószereseket derítették fel. A lefoglalt mennyiségek tekintetében a klasszikus kábítószeres (67.0 %) szintén meghaladták a dizájnereket (31.4 %) részesedését. A klasszikus kábítószeresek közül a postai- és áruforgalomban az ATS dominál: az országos ATS lefoglalások 9-13 %-át a repülőtér postatelephelyén derítették fel. Mindeközben az utasforgalomban 2015-2018 között mindössze 31 esetben találtak tiltott pszichoaktív anyagot a pénzügyőrök.

A lefoglalt össz- és átlagmennyiségeket (összmennyiség: 25160.8 g; átlag = 3145.1 g), valamint az esetszámokat (N = 8) együttesen vizsgálva megállapítható, hogy a légiutasforgalomban csempésztett tiltott pszichoaktív anyagok közül a kokain tekinthető a legmeghatározóbbnak.

Következtetések: A tanulmány rávilágít arra, hogy a repülőtéri posta- és csomagforgalom ellenőrzése során a hatóságnak kiemelt figyelmet szükséges fordítania az ATS és ÚPSZ szerek csempészetére. Míg az utasforgalomban főként a kokain-csempészek felderítésére kell fókuszálni.

Kulcsszavak: kábítószer-kereskedelem, légiforgalom, kábítószer-csempészet, vámhatóság

Bevezetés

Hazánkban a legutóbbi országos reprezentatív felmérések szerint, a felnőtt népesség (18-64 éves) tagjai közül nagyjából minden tizedik fogyasztott már valamilyen tiltott drogot élete során. Az éves prevalencia értéke ebben a populációban 2.3 % (Paksi et al., 2018). A kábítószerrel valaha kipróbáltak közel negyede a felmérést megelőző évben is fogyasztott, s többségük (kb. háromnegyedük) tényleges folyamatos használatnak tekinthető (Paksi et al., 2018). A magyar fiataloknak (≥ 16 éves) pedig a 18.7 %-a próbált már valamilyen tiltott szert. A tiltott drogot kipróbáltak jelentős többsége (65.2 %) tekinthető többszöri fogyasztónak (≥ 3 alkalom) és mindössze 34.8%-uk ún. kísérletező, aki egy, legfeljebb két alkalommal fogyasztott kábítószerrel (Elekes et al., 2020).

A tiltott pszichoaktív szerek – kábítószerrel és új pszichoaktív anyagok – Magyarországon túlnyomórészt az illegális nemzetközi kereskedelem és nem pedig a hazai termesztők, illetve gyártók tevékenységének eredményeként jutnak el a fogyasztókhoz (Bálint et al., 2018; Bálint et al., 2019). A kábítószerrel hazai előállítás tekintetében az elmúlt évek során főként kisebb méretű kenderültetvények váltak ismertté a hatóságok előtt (Bálint et al., 2018; Bálint et al., 2019). Ami pedig a szintetikus pszichoaktív szereket illeti, a bűnüldöző szervek felderítési adatai alapján elmondható, hogy azok előállítása ritkábban és jellemzően csak kis tételben zajlik belföldön (Bálint et al., 2018; Bálint et al., 2019; Czér et al., 2017). Az ország határátkelőhelyein azonban évről évre jelentős (15-70 eset/év) számban derít fel kábítószer-csempész magatartásokat a rendőrhatalóság (Éberhardt, 2019).

A kábítószer-csempészet felderítése szempontjából hasonlóan kimagasló szerep hárul a magyar vámhatóságra is, amely a nemzetközi személy- és áruforgalom ellenőrzése során számos alkalommal tár fel jogsértéseket az ország vámhatárain (Erdős, 2019; Erdős, 2020a; Torkos, 2005). Ez utóbbi szakkifejezés értelmezéséhez hozzátartozik, hogy hazánk Európai Unióhoz történő csatlakozásával az országhatáron zajló határrendészeti (Kui, 2018) és vámhatósági ellenőrzések (Erdős, 2020b) természete is jelentősen megváltozott. Vámjogi értelemben ugyanis vámhatárnak az Európai Unió külső határait tekintjük, vagyis azon országokkal közös határszakaszokat, amelyek nem tagjai a Közösségnek (ún. harmadik

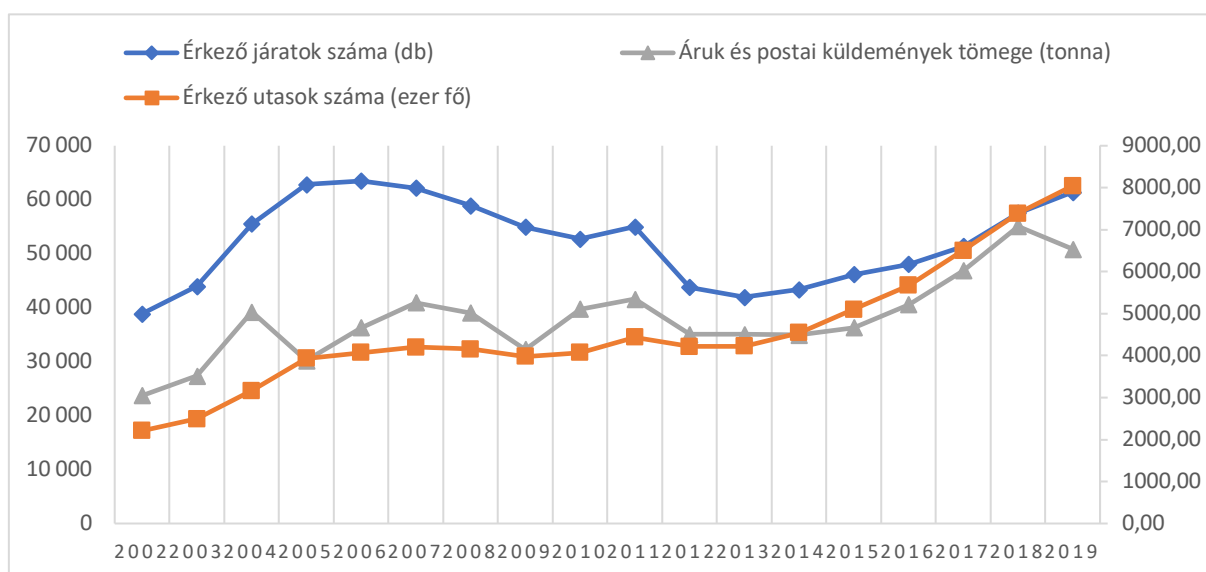
országok). Magyarország tekintetében – a fenti feltételeknek megfelelően – jelenleg két határszakaszon folyik klasszikus vámellenőrzés: a szerb-magyar és ukrán-magyar szakaszokon (Szendi, 2018). A vámhatósági ellenőrzés szempontjából azonban további egy határszakasznak van még kiemelt jelentősége, amely természeténél fogva különlegesnek tekinthető az előbb említettekhez képest; ez a budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér. Mert bár a nemzetközi légitikikötő az ország közepén található, a repülőtérre érkező utasok, áruk és a harmadik országból érkező levélküldemények – jogi értelemben – ugyanolyan vám eljárás, illetve pénzügyőri ellenőrzés alá kerülnek, mint a közúti/vasúti határátkelőhelyek személy- és áruforgalma (Konyhás & Varga, 2018).

Repülőterek szerepe az illegális pszichoaktív szerek kereskedelmében

A második évezredfordulóhoz közeledve a légit közlekedés fejlesztésének fókuszában világszerte a „minél több utas, minél kisebb költség” rendezőelv állt (Ernszt, 2007). Ennek köszönhetően 1980 és 2000 között az EU akkori 15 tagállamban mintegy 416 %-kal növekedett a légit közlekedési ágazat teljesítménye (Kővári, 2006). Hasonló pozitív dinamikát tapasztalhattunk Magyarország tekintetében. A budapesti repülőtér utasforgalma ugyanis 1992 és 2012 között megnégyszereződött (Stratégiai Konzorcium, 2014).

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint az elmúlt közel két évtizedben érzékelhető növekedés tapasztalható a budapesti nemzetközi repülőtérre érkező járatok, utasok, valamint áruk és postai küldemények mennyiségében (1. ábra).

1. ábra: Budapesti Liszt Ferenc Repülőtér forgalmának alakulása (2002-2019)

Forrás: a szerző saját szerkesztése a KSH (2020a) adatai alapján.

A légit közlekedési szektor ilyen módon való fejlődése világszerte komoly többletfeladatot ró az ellenőrzést végző- és bűnüldöző hatóságokra, ezzel jelentősen csökkenti a tiltott pszichoaktív szerek csempészési kapcsán a felderítési esélyeket (Chalfin, 2008; Fajar & Ramadhan, 2018; Kloppenburg, 2013; Schohl, 1982; Steinbert, 2005). Európai viszonylatban a repülőterek főként a stimuláns hatású kábítószeres – kiemelten a kokain és az amfetamin-típusú stimulánsok (ATS) – illegális szállítmányozásában jutnak kiemelt szerephez (UNODC, 2019). 2013-2017 között a világviszonylatban lefoglalt kokain több, mint felét a tengereken (55 %), egynegyedét a szárazföldön (25 %) és további 15 %-ot valamelyik repülőtéren találták meg a hatóságok. A fennmaradó 5 % belterületen (lakásokban, bárókban stb.) került lefoglalásra (UNODC, 2019). A Kábítószer és Kábítószerfüggőség Európai Megfigyelőközpontjának (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA) átfogó vizsgálatai alapján arra a következtetésre jutunk, hogy Európába a legnagyobb mennyiségű kokain a tengeri áruforgalmon keresztül – elsősorban konténerekbe rejtve – érkezik (EMCDDA, 2019). Volumenét tekintve ezt követi a változatos dél- és közép-amerikai kiindulópontokról utasszállító repülőgépekkel, légi áru fuvarozással történő csempészet (EMCDDA, 2019). A kokain-csempészet kapcsán minden jelentősebb európai légit közlekedési veszélyeztetettnak számít, s az elmúlt évek adatai alapján úgy tűnik, hogy egyre inkább érintettek a kisebb repülőterek is (EMCDDA & Europol, 2019a).

Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC) és a Nemzetközi Kábítószer-ellenőrző Szerve (International Narcotics Control Board, INCB) által jegyzett felmérések szerint, az ATS és annak prekursorai (pl. pszeudoefedrin) szintén megjelennek világszerte a repülőtéri hatóságok lefoglalásaiban (INCB, 2017; UNODC, 2011). A Vámvilágszervezet (World Customs Organization, WCO) legújabb összefoglalója alapján, 2019-ben a vámhatóságok légit közlekedési lefoglalásaiban a pszichotróp anyagok közül 23 %-ban metamfetamin, 18.8 %-ban tramadol, 11.6 %-ban alprazolam, 34.9 %-ban egyéb pszichotróp anyag szerepelt (WCO, 2020). Az ATS esetében ugyanakkor Európa repülőterei elsősorban tranzitpontként jutnak kiemelt szerephez a kelet- és dél-kelet ázsiai országokba szállító csempészek számára (UNODC, 2019). Az intrakontinentális ATS csempészet ezzel szemben sokkal kevésbé jellemző lévén, a szigorú repülőtéri ellenőrzések aránytalan kockázatot jelentenek az elkövetők számára. Éppen ezért az Európában előállított ATS (pl. csehországi metamfetamin) kontinensen belüli kereskedelme szinte kizárólag a közúti-, illetve vasúti forgalomban bonyolódik (EMCDDA & Europol, 2019b)

A fent említett stimuláns kábítószeres mellett, az EU hatóságainak beszámolóit szerint az elmúlt években drámai növekedés figyelhető meg a repülőtereken elfogott heroincsempészek számában is (EMCDDA & Europol, 2019a). A nemzetközi repülőtereken zajló kábítószer-csempészet és egyéb bűncselekmények felderítését célzó AIRCOP projekt keretében 2019. év során 39.3 kg heroint foglaltak le a résztvevő országok (n = 25) vámhatóságainak tagjai. A korábban említetteknek megfelelően ugyanakkor ezekben a lefoglalásokban is stimuláns szerek részesedése jóval kiemelkedőbb (kokain: 632.75 kg; metamfetamin: 52.5 kg; Captagon tableta: 4000 db). Az opiátok légit közlekedési forgalomban történő vámhatósági lefoglalásai – az esetszámokat és a lefoglalt mennyiségeket tekintve egyaránt – elhanyagolhatók a közúti forgalomban történt felderítésekhez képest (WCO, 2020).

A kannabisz, amely messze a leggyakrabban fogyasztott kábítószer a világon (UNODC, 2020) mennyiségét tekintve elenyésző jelentőséggel bír a légiforgalomban zajló csempészet terén. 2019-ben – világszerte – a vámhatóságok tagjai kannabisz lefoglalásaik 38.9 %-át a közúti, 34.8 %-át a postai, 12.5 %-át pedig a légiforgalomban realizálták. Az esetszámok tekintetében ezzel a légiforgalom a felderítés helye szerinti rangsorban a harmadik helyre került. A repülőtereken végrehajtott lefoglalások ugyanakkor a tárgyévben lefoglalt összes kannabisz mennyiségének mindössze 0.6 %-át teszik ki, míg a postai küldeményekben az összes mennyiség 1.6 %-a került elő. A legnagyobb mennyiséget (86.3 %) a közúti, illetve a hajóforgalomban (18.6 %) találták (WCO, 2020).

A klasszikus kábítószereken kívül kiemelt figyelmet érdemelnek az új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) is, amelyek szintén megjelentek a repülőterek forgalmában (EMCDDA, 2014; Gambaro et al., 2016). Az új pszichoaktív szerek nagypiaci előállítását főként kínai, illetve kisebb hányada indiai vegyészeti cégek laboratóriumaiban történik. Ezt követően jellemző mód a légi forgalomban vagy postai szolgáltatók útján kerülnek Amerika és az EU tagállamaiba (Hagen & Smith, 2017). Egyes európai országokban – például Franciaországban – csaknem az összes ÚPSZ lefoglalásra a repülőtereken, a vámhatósági ellenőrzések alkalmával kerül sor; legtöbb esetben a postai küldemények, kisebb arányban pedig az utasok ellenőrzésének eredményeként (Lahaie et al., 2013).

Célkitűzések

Jelen tanulmány célja, hogy a magyar vámhatóság tevékenységén keresztül betekintést nyerjünk a hazánkat érintő tiltott pszichoaktív szerek légiforgalomban zajló csempészetének természetébe. A nemzetközi tapasztalatok alapján feltételezzük, hogy a magyar vámhatóság által végrehajtott lefoglalásokban mennyiségüket tekintve a kokain, az ATS-ok és az ÚPSZ-ek dominálnak (h1.). Feltételezzük továbbá, hogy a tiltott pszichoaktív szerek felderítésére sokkal inkább a postai- és áruforgalomban, nem pedig a személyforgalomban kerül sor (h.2.); míg a kannabisz kis mennyiségben, de a leggyakrabban előforduló kábítószer a vámhatósági lefoglalásokban (h.3.).

Módszer

A tanulmány célkitűzéseiben szereplő hipotézisek ellenőrzésére, a magyar vámhatóság felderítési statisztikai adatállományán végeztünk kvantitatív vizsgálatot. Az elsődleges forrású statisztikai adatok beszerzéséhez megkereséssel éltünk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Repülőtéri Igazgatósága (NAV RI) irányába. A NAV RI a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér (BLFNR) csomagforgalmát illetően 2017-2018., az utasforgalmat illetően pedig 2015-2018. közötti időszakok vonatkozásában biztosított adatszolgáltatást. Az adattisztítást követően megismerhetővé váltak a fenti időszakok tekintetében a NAV RI pénzügyőrei által

végrehajtott tiltott pszichoaktív anyagok lefoglalásához tartozó főbb adatok: utas/csomag útvonala, lefoglalt pszichoaktív anyag, lefoglalt mennyiség, lefoglalás ideje, elkövetés módszere.

Eredmények

A 2015-2018. közötti időszakban összesen 31 esetben találtak a pénzügyőrök tiltott pszichoaktív szert a légiutas forgalomban. A felderített esetekben kokain, kannabisz-származék (marihuána és hasis), kannabisz mag, heroin, ATS és metilon szerepelt (1. táblázat).

1. táblázat: Az utasforgalomban lefoglalt kábítószer mennyisége és a lefoglalások esetszáma (2015-2018)

Év	Kokain		Kannabisz-származék		Kannabisz mag		Heroin		ATS		Metilon ¹	
	eset	Q (g)	eset	Q (g)	eset	Q (db)	eset	Q (g)	eset	Q (g)	eset	Q (g)
Σ: 2015	4.0	17213.6	7.0	17.6	.0	.0	2.0	1055.9	1.0	101.0	1.0	860.0
Σ: 2016	4.0	7947.2	2.0	19.7	.0	.0	1.0	920.0	2.0	32.0	.0	.0
Σ: 2017	.0	.0	.0	0.0	.0	.0	.0	.0	.0	0.0	.0	.0
Σ: 2018	.0	.0	7.0	54.0	1.0	29.0	2.0	18020.0	1.0	2.5	.0	.0
Q\bar{x}	-	3145.1	-	5.7	-	29.0	-	3999.2	-	33.9	-	860.0

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV RI adatai alapján

A lefoglalt összes mennyiséget (ΣQ : 25160.8 g; Σ = szumma/összes; Q = quantity/mennyiség), az átlagmennyiségeket ($Q\bar{x}$ = 3145.1 g), valamint a lefoglalási esetszámokat (N = 8) együttesen vizsgálva megállapítható, hogy a légiutasforgalomban csempészett tiltott pszichoaktív anyagok közül a kokain tekinthető a legmeghatározóbbnak.

Ugyanezen időszakban az ATS lefoglalások esetszáma mindössze fele volt a kokain felderítéseknek (N = 4), s az összmennyiségeket is jelentősen elmarad ez utóbbtól. Az ATS lefoglalásokban két jelentősebb mennyiségű (Q1 = 101 g; Q2 = 30 g) tétel jelent meg a vizsgált időszakban. Az egyik (Q1) Peking – Helsinki a másik pedig (Q2) Jereván – Doha útirányon érkezett az országba.

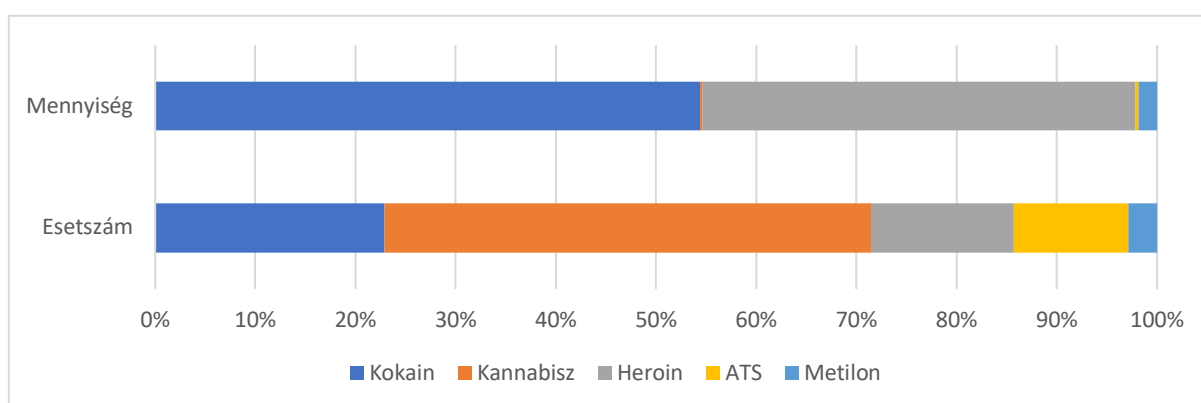
A nemzetközi tapasztalatokhoz viszonyítva sajátosnak tekinthető azonban lefoglalt mennyiségek tekintetében a heroin dominanciája ($Q\bar{x}$ = 3999.2 g). Az utasforgalomban történt heroinfeldertések – mennyiségüket illetően –, egy kivétellel (Q = 5.9 g) minden esetben kereskedelmi célú tevékenységről árulkodnak. A legkevesebb felderített mennyiség – az említett kivételtől eltekintve – 2016-ban 920 g, a legnagyobb mennyiség pedig 2018-ban

¹ 3,4-metiléndioxi-N-metilketonon

14070 g volt. Ez utóbbi egyetlen eset az adott évben országosan lefoglalt összes heroin mennyiségének (34.94 kg; Bálint et al., 2019) 40.2 %-át tette ki.

A vizsgált időszak ideje alatt a légiforgalomban leggyakrabban megjelenő kábítószer típus a kannabisz volt (beleértve a marihuánát, hasist és kannabisz magot). A lefoglalási mennyiségeket tekintve ugyanakkor a kannabisz-származékoknak nincs meghatározó súlya az elkövetésekben (2. ábra). A 2015-2018. között a lefoglalt kannabisz-származékok egy esetre jutó átlagos mennyisége ($Q = \text{quantity/mennyiség}$; \bar{x} = átlag) mindössze $Q\bar{x} = 5.7$ gramm volt.

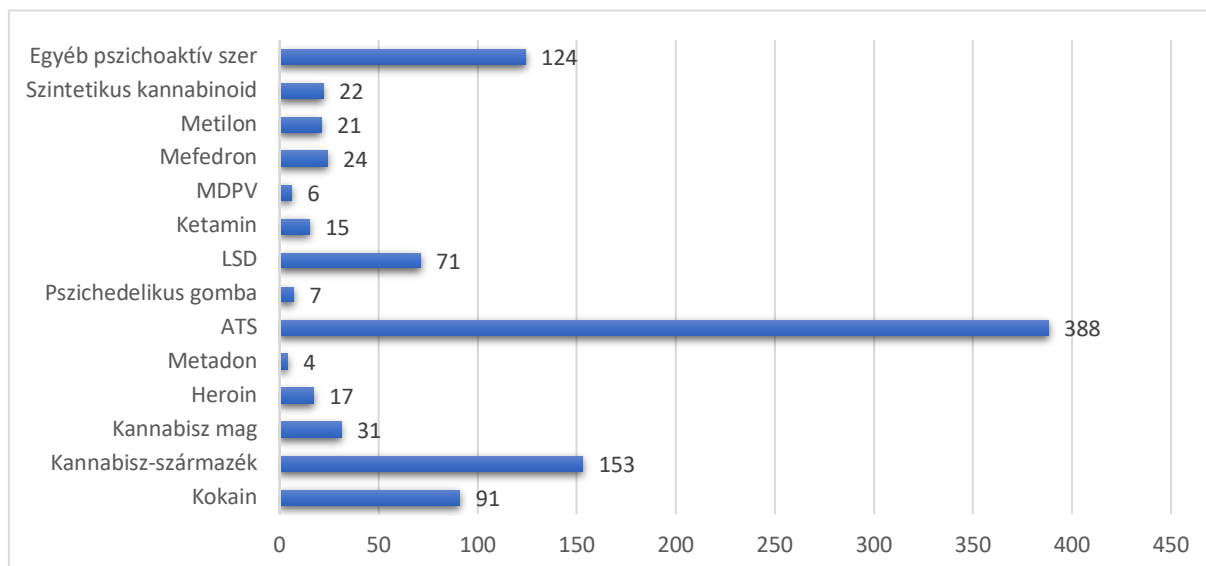
2. ábra: Utasforgalomban történt lefoglalások mennyiségének és esetszámának százalékos megoszlása, a lefoglalt anyagok szerint bontva

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV RI adatai alapján.

A légi posta- és csomagforgalomban történt vámhatósági felderítésekről két év (2017-2018) vonatkozásában rendelkezünk adatokkal. Ezek alapján megállapítható, hogy a vizsgált időszakban összesen 905 esetben (2017: 296 db; 2018: 609 db) került sor valamilyen pszichoaktív szer vámhatósági lefoglalására a repülőtéri csomagforgalomban (3. táblázat). A csomagforgalomban leggyakrabban előforduló tiltott pszichoaktív szerek az ATS (39.8 %), a kannabisz-származékok (15.7 %), az egyéb pszichoaktív szerek (12.7 %) és a kokain (9.3 %) (3. ábra).

3. ábra: Csomagforgalomban lefoglalt tiltott pszichoaktív szerek megoszlása (eset)

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV RI adatai alapján

A kokain előfordulása a reptéri csomagforgalomban az esetszámokat tekintve meghatározónak mondható, az össz- és átlagmennyiségeket (ΣQ : 309.7 g; $Q\bar{x}$ = 3.4 g) tekintve azonban messze elmarad az utasforgalomban vizsgált lefoglalási adatoktól. A csomagforgalomból származó kokain-lefoglalások mindegyike fogyasztói célú felhasználásra utal. Az utasforgalmi adatokkal ellentétben továbbá, a forrásországok tekintetében sem a közép- és délamerikai államok, hanem az olyan európai országok dominálnak, mint Hollandia.

A repülőtéri csomag- és postaforgalom ellenőrzésekor végzett lefoglalásokban a legnagyobb jelentősége az ATS-nak van. Az ATS-ok por és tableta (tbl.) formájában egyaránt megjelennek az illegális forgalomban. A stimuláns kábítószer dominanciája a lefoglalási esetszámokban ($N = 388$) és a lefoglalt össz mennyiségekben (ΣQ : 5748.5 g; ΣQ : 10230 db) is egyértelműen kimutatható. A csomagforgalomban történt ATS lefoglalások többsége fogyasztói mennyiségekhez kötődik, de 2017-ben az ATS lefoglalások 23.5 %-ában, 2018-ban pedig 10.8 %-ában az intézkedés jelentős mennyiségű (≥ 100 g v. ≥ 100 tbl.) kábítószerhez kötődött. Az ATS-t tartalmazó csomagok szinte kivétel nélkül Hollandiából érkeztek.

Az előzőkhöz képest a heroin előfordulása meglehetősen ritka a repülőtéri posta- és csomagforgalomban ($N = 17$). 2017 és 2018 években a vámhatóság mindösszesen 142.1 g heroint foglalt le a feladott poggyászok és küldemények ellenőrzése során. A lefoglalt átlagmennyiségeket ($Q\bar{x}$ = 8.3 g) tekintve a posta- és csomagforgalomban érkező heroin alapvetően fogyasztói magatartásra utalnak. A vizsgált időszakban legnagyobb mennyiségű heroin lefoglalásra a postaforgalomban 2017-ben került sor, amikor is 52.9 g heroint találtak a pénzügyőrök. De még ez is töredéke az utasforgalomban történt heroin lefoglalásoknak.

A kannabisz-származékok a második leggyakrabban előforduló tiltott pszichoaktív szerek a csomagforgalmi lefoglalásokban. A mennyiségeket tekintve azonban ennek a fajta kábítószernek a részesedése nem tekinthető jelentősnek. Az átlagosan lefoglalt mennyiség a kannabisz-származékok esetében meglehetősen alacsony (2017 $Q\bar{x}$ = 27.2 g; 2018 $Q\bar{x}$ = 57.7 g). A felderítések többsége fogyasztói célzatot sejtet. A vizsgált időszakban mindössze két esetben történt egy kilogrammot meghaladó mennyiség lefoglalására (Q_1 = 2114.5 g; Q_2 = 2207.8 g). A kannabisz-termékek túlnyomó részét Hollandiából (N = 112), illetve Spanyolországból (n = 20) érkező csomagokban találták a pénzügyőrök.

A harmadik leggyakrabban előforduló szertípus az egyéb pszichoaktív anyagok, amely kategóriába több, különféle hatású – stimuláns, opiát, hallucinogén – pszichoaktív szer beletartozik (2. táblázat). Ezen szerek egy szignifikáns részét a lefoglalások alkalmával pontosan nem azonosították így azok „más pszichoaktív szer”-ként szerepelnek az adatbázisban. Az azonosított egyéb pszichoaktív anyagok közül leggyakrabban a 2C családba tartozó fenetilamin-származékokat (2C-B, 2C-P), illetve az intenzív hallucinogén hatással bíró N,N-dimetil-triptamint foglaltak le a pénzügyőrök.

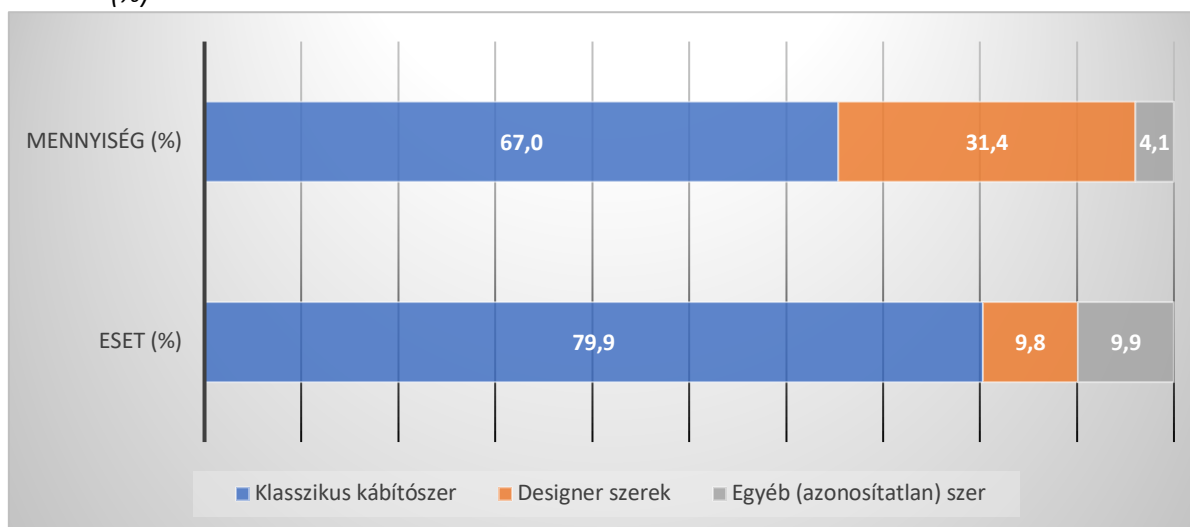
2. táblázat: Csomagforgalomban lefoglalt „Egyéb pszichoaktív anyagok”

Egyéb pszichoaktív anyagok	2017			2018		
	eset	ΣQ_g	ΣQ_{db}	eset	ΣQ_g	ΣQ_{db}
metilfenidát	1.0	24.1	24.1	.0	.0	.0
4-metoxi-fenciklidin	1.0	.93	.93	.0	.0	.0
2C-B	1.0	.0	10.0	7.0	5.3	9.0
2C-P	.0	.0	.0	1.0	.54	.0
GHB Na só	1.0	95.8	.0	.0	.0	.0
1P-LSD	.0	.0	.0	1.0	.8	.0
N,N-dimetil-triptamin (DMT)	.0	.0	.0	5.0	31.9	.0
N-etil-hexedron	.0	.0	.0	1.0	22.1	.0
fentanil	.0	.0	.0	1.0	506.5	.0
3-MMC	.0	.0	.0	2.0	4.7	.0
4-MMC	.0	.0	.0	1.0	3.2	.0
4-MEC	.0	.0	.0	1.0	5.9	.0
más pszichoaktív szer	.0	.0	.0	95.0	130.53	3302.0

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV RI adatai alapján

A vizsgált adatok szerint a 2017-2018 között a BLFNR postatelephelyén végrehajtott lefoglalások tizedében (9.8 %) valamilyen dizájner (designer) drog jelent meg. Az esetek túlnyomó többségében (79.9 %) azonban klasszikus kábítószeresek voltak a vizsgált csomagokban. A lefoglalt mennyiségek tekintetében a klasszikus kábítószeresek (67.0 %) szintén meghaladták a dizájner (31.4 %) részesedését (4. ábra).

3. ábra: Csomagforgalomban előforduló klasszikus kábítószeres és dizájner drogok megoszlása (%)

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV RI adatai alapján

A dizájner drogok közül a szintetikus katinon- és kannabinoid származékok dominálnak. A szintetikus katinonok csoportjába tartozó pszichoaktív szerek között a mefedronnak (N = 24, ΣQ : 963.2 g), a metilonnak (N = 21, ΣQ : 1056.9 g) és az MDPV-nek (N = 6, ΣQ : 1815.9 g) van a legmeghatározóbb szerepe a lefoglalásokban. Ez utóbbi jelentőségét fokozza, hogy 2017-ben csaknem minden MDPV lefoglalás alkalmával fél kilót meghaladó mennyiséget regisztrált a hatóság. Ebben az évben az egy esetre jutó átlagos MDPV mennyisége 851.7 g volt. A két év teljes időszakát vizsgálva a lefoglalási átlagmennyiség az MDPV esetén nagyjából a fele a 2017-es adatoknak ($Q\bar{x}$ = 434.2 g). Az előbb említettekhez képest lényegesen ritkábban és kisebb mennyiségben más szintetikus katinon-származékok is megjelentek a lefoglalásokban: N-etil-hexedron (N = 1; ΣQ : 22.1 g), 3-MMC (N = 2, ΣQ : 4.7 g), 4-MMC (N = 1, ΣQ : 3.2 g), 4-MEC (N = 1, ΣQ : 5.9 g).

A dizájner drogok fogalma alá sorolható másik nagy anyagcsoport a szintetikus kannabinoidok csoportja. 2017-2018 között a pénzügyőrök összesen 22 alkalommal foglaltak le valamilyen szintetikus kannabinoidot, összesen két kilót is meghaladó mennyiségben (ΣQ : 2781.0 g). A dizájner szereket illetően továbbá a lefoglalásokban találkozunk a korábban már említett fenetilamin-származékokkal (2C-B, 2C-P), arilciklohexilamin-származékkal (4-metoxifenciklidin) és több alkalommal (N = 5) triptamin vegyületet is lefoglaltak a pénzügyőrök (N,N-dimetil-triptamin, DMT).

A mefedron szintetikus katinon-származék, amelyhez hasonló anyag a természetben a *Chata edulis* nevű cserjében található. Bevételt követően (50-200 mg) ecstasy-szerű hatások jelentkeznek, eufória, izgalmi állapot, ingerlékenység, nyugtalanság, beszédkényszer, nyitottság (Tóth et al., 2011).

Az MDPV α -pirrolidinfenonok közé tartozó vegyület szerkezetében hasonlít a katinonra, a bupropionra és az MDMA-ra. Használatát követően néhány óráig tartó tünetek jelentkeznek, mint emelkedő pulzus, vérnyomás, éberség, izzadás, egyfajta feldobott állapot, amelyek közül az euforizálóhatás múlik leghamarabb (Kalapos, 2011).

3. táblázat: Csomagforgalomban lefoglalt tiltott pszichoaktív szerek mennyisége és lefoglalási esetszáma (2017-2018)

LSD	Ketamin		MDPV		Mefedron		Metilon		Szintetikus kannabinoid			Egyéb pszichoaktív anyag		
	eset	Q_g	eset	Q_g	eset	Q_g	eset	Q_g	eset	Q_g	eset	Q_g	Q_{db}	
8.0	1.0	1.7	3.0	1785.0	13.0	572.1	5.0	114.3	6.0	2348.4	6.0	152.4	.0	
		1.7		595.0		44.0		22.8		391.4		25.4		
		1.7		763.4		207.1		102.3		1015.9		95.8	.0	
		1.7		263.4		.9		1.7		1.7		0.9		
63.0	14.0	44.8	3.0	30.9	11.0	391.1	16.0	942.6	16.0	432.6	121.0	706.1	3317.0	
		3.1		10.3		35.5		58.9		27.0		22.7	39.9	
		8.2		24.5		312.8		499.5		102.0		506.5	202.0	
		.6		.7		1.3		.8		1.2		.7	1.0	

Pszichoaktív szer	Kokain		Kannabisz- származékok			Kannabisz mag			Heroin		Metadon		ATS			Pszichedelikus gomba	
	eset	Q_g	eset	Q_g	Q_{db}	eset	Q_g	Q_{db}	eset	Q_g	eset	Q_g	eset	Q_g	Q_{db}	eset	Q_g
Σ: 2017	29.0	116.2	63.0	1718.5	336.0	26.0	273.2	336.0	9.0	110.5	1.0	20.9	140.0	2864. 6	5085. 0	7.0	107.0
$Q_{\bar{x}}$		4.0		27.2	12.9		10.5	12.9		12.7		20.9		40.9	72.6		15.2
max f(Q)		11.7		238.5	48.0		63.2	48.0		52.9		20.9		253.9	488.0		32.6
min f(Q)		.6		.3	3.0		.6	3.0		1.2		20.9		1.4	2.0		5.8
Σ: 2018	62.0	193.5	90.0	5195.6	66.0	5.0	31.7	66.0	8.0	31.6	3.0	36.5	248.0	2883. 9	5145. 0	0.0	.0
$Q_{\bar{x}}$		3.1		57.7	13.2		6.3	13.2		3.9		12.1		18.4	55.9		.0
max f(Q)		19.6		2207.8	20.0		9.6	20.0		7.5		18.6		275.3	407.0		.0
min f(Q)		.6		.6	10.0		4.8	10.0		.8		6.7		.6	2.0		.0

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV RI adatai alapján.

Megbeszélés

2015-höz képest 2018-ra 57.6 %-kal nőtt a budapesti repülőtérre érkező utasok száma, ami a kábítószer-felderítések számában érdemi változást nem eredményezett. Ez alapján az utasforgalom volumenének növekedése és a kábítószer-felderítések számának alakulása között nem mutatható ki pozitív korreláció. Mindez persze származhat abból is, hogy az ellenőrzést végző hatóság személyzetének létszáma sem követte le (5. táblázat) az utasforgalomban tapasztalható pozitív elmozdulást, ezzel pedig a hatóság tagjai – a felmerülő egyéb többletfeladatok ellátása miatt – kevésbé tudtak célirányosan a kábítószer-csempész magatartások kiszűrésére fókuszálni.

5. táblázat: A NAV RI engedélyezett statisztikai állományi létszámának alakulása (2015-2018)

	2015	2016	2017	2018
Engedélyezett létszám (fő)	244	215	222	219

Forrás: a szerző saját szerkesztése a NAV (2016, 2017, 2018, 2019) adatai alapján

Az általunk vizsgált utasforgalmi adatok alapján megalapozottan kijelenthető, hogy az európai trendeknek megfelelően (EMCDDA, 2019) a kokain egy meghatározó része dél- és közép-amerikai országokból induló utasszállító repülőgépekkel jut el Magyarországra. A repülőtéri utasforgalomban lefoglalt kokain 2015-ben az országosan felderített kokain összmenységének (30.53 kg, Csesztregi et al., 2016) 56.3 %-át, 2016-ban pedig az országos mennyiség (25.06 kg, Czer et al. 2017) 31.7 %-át adta. A forrásországokat tekintve a dél-amerikai Brazília (Sao Paulo) – egy kivétellel – kizárólagos szerepet tölt be a lefoglalásokban. Tranzitországgként pedig az Egyesült Arab Emírátságok és Svájc tűnik meghatározónak a feldolgozott adatokban.

A lefoglalt mennyiség mellett egyértelműen a kereskedelmi szándékot tükrözik a kidolgozott rejtési módszerek is (pl. útipoggyászok átalakítása, gyári csomagolást utánozó fedőáru alkalmazása). Három esetben a csempész saját testébe rejtve próbálta meg beszállítani a kokaint az országba. Ez utóbbi a kokain-csempészet világszerte alkalmazott módszere, amely a droggal töltött csomagoknak (kapszuláknak) a gastroenterialis rendszer szerveiben, illetve vaginálisan történő elrejtését jelenti, nem mellékesen halálos fenyegetésnek kitéve magát az elkövetőt (Scharper et al., 2007).

A nemzetközi tapasztalatok alapján ugyanakkor a hazai repülőtéri utasforgalomban zajló kokain-csempészetet illetően is számolnunk kell, valamilyen fokú látenciával. 2016 és 2017 között például a párizsi Orly Repülőtéren 144 főről 264 főre emelkedett az elfogott kokainfutárok száma. Mindazonáltal a hivatalos becslések szerint mintegy 3500-4000 drogfutár jut át leleplezetlenül az ellenőrzéseken ugyanitt, akik összesen körülbelül 4-5 tonna kokaint szállítanak be Franciaország területére (EMCDDA, 2018). A hivatkozott nemzetközi példához képest Magyarország esetében valószínűleg kisebb látenciával számolhatunk, tekintettel arra, hogy a kokain elsősorban a dél- és nyugat-európai fogyasztók körében használt. Észak- és Kelet-Európában az amfetamin, a metamfetamin, illetve az MDMA a legjellemzőbb stimuláns (EMCDDA, 2019).

A kokainnal ellentétben az utasforgalomban megjelenő ATS lefoglalások a mennyiségek alapján szinte minden esetben fogyasztói magatartásra utalnak, és az európai amfetaminpiac kiemelt exportőrének számító Hollandiából (EMCDDA, 2017) érkeznek.

Ahogy korábban említett volt, a nemzetközi tapasztalatokhoz képest némiképp sajátosnak tekinthető az utasforgalomban megjelenő heroin mennyiségi dominanciája. Elsősorban azért, mert az Európába érkező heroin továbbra is négy fő kereskedelmi útvonalon lép be („balkáni folyosó”, „déli útvonal”, „északi útvonal” és a Fekete-tengeren átvezető út), főként közúti fuvarozással (EMCDDA, 2019). Az EU bűnüldöző hatóságainak beszámolóí szerint azonban az elmúlt években jelentős növekedés figyelhető meg a repülőtereken elfogott heroincsempészek számában is (EMCDDA, 2019; EMCDDA & Europol, 2019a). Ezt részben a NAV RI általunk vizsgált felderítési adatai is alátámasztják, különösen, ami az utasforgalomban lefoglalt heroin mennyiségét illeti. Tekintettel azonban arra, hogy hazánkban a normál népesség körében az opiátok használata nagyon ritka (heroin életprevalencia értéke: 0.5 %), az éves- és a havi prevalencia érték alig mérhető (Paksi et al., 2018), feltehetően a lefoglalt heroin csak tranzit jelleggel kerül a magyar repülőterre. A rendőrhatalóság tapasztalatai is azt erősítik, hogy hazánk korábbi célország szerepe a heroin tekintetében szinte teljesen megszűnt. Azonban mint tranzitország, Magyarország továbbra is jelentős szerepet játszik az európai piacon (Bálint et al., 2019)

A kannabisz-származékokkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy gyakori előfordulása ellenére nincs jelentős szerepe a hazai légiutasforgalomban. A budapesti nemzetközi repülőtér utasai által birtokolt kannabisz-származékok kapcsán – mennyiségüket tekintve – arra következtethetünk, hogy az elkövetői szándék minden esetben a saját célú felhasználásra terjed ki. A fogyasztói szándékot tükrözik az elkövetők által alkalmazott rejtési módok is; a lefoglalt kannabisz-származékok csaknem kivétel nélkül az érintett személy zsebeiből, pénztárcájából, cigarettás dobozából, kézi táskájából, szennyeséből került elő. A kannabisz-származékokra vonatkozó eredmények összességében tehát egybevágóak a korábban ismertett világszintű trendekkel (WCO, 2020).

Az utasforgalomhoz hasonlóan, nagyságrendekkel több ellenőrzési feladat hárul a vámhatóságra a légi posta- és csomagforgalomban is. Az elmúlt mintegy fél évtized adatait áttekintve megállapítható, hogy a Magyar Posta megközelítőleg 700 millió levél-, illetve csomagküldemény kezelését végzi évente (KSH, 2020b). A tiltott pszichoaktív szerek Magyarországra történő csempészete szempontjából leginkább meghatározó külföldről érkező és belföldön kézbesített küldemények száma szintén milliós nagyságrendű volt az ideit megelőző négy év során (6. táblázat).

6. táblázat: Külföldről érkező és belföldön kézbesített postai küldemények számának alakulása (2016-2019)

Év	Külföldről érkező, belföldön kézbesített küldemények (ezer db)	
	Összesen	ebből: futár- és expressz küldemények
2016	4649.6	1609.8
2017	5604.2	1731.7
2018	6010.0	1583.0
2019	6838.8	1807.7

Forrás: a szerző saját szerkesztése a KSH (2020c) adatai alapján

A kábítószer- és egyéb tiltott pszichoaktív szer forgalom lebonyolításának az egyik legegyszerűbb és a lelepleződés szempontjából legkisebb kockázattal járó módja, ha legális logisztikai és szállítmányozó vállalkozásokat használnak fel a küldemények továbbítására (Csaba, 2009). Az állami postaszolgálatok ugyanezen okból kerülnek az illegális pszichoaktív anyagokkal kereskedők érdeklődési körébe. A külföldről érkező és belföldön kézbesített postai küldemények jelentős része a BLFNR postatelephelyén keresztül kerül az országban. Naponta a repülőtéri postaforgalomban 120-130 ezer különböző méretű küldemény fordul meg, amely még nem tartalmazza a nemzetközi légi futárszolgálatok (pl. DHL, TNT, UPS, FedEx) által beszállított ezres nagyságrendű csomagok számát, amelyek kezelés és ellenőrzés az előzőtől eltérő telephelyen és módon történik. A magyar vámhatóságnak ezáltal az EU-n kívüli online kereskedelem csaknem teljes forgalmára (~ 99%) rálátással bír. A jelentős napi postaforgalomnak ugyanakkor csak 2.6 – 2.9 %-a (átlag 3500 db/nap) kerül tényleges pénzügyőri vizsgálat alá (Facsinay, 2019). Az illegális pszichoaktív szerek postaforgalomban történő csempészete alkalmával tehát a lelepleződés veszélye statisztikailag elhanyagolhatónak tűnik.

A kokain előfordulásának viszonylagos gyakorisága ellenére azt állíthatjuk, hogy a terjesztői szándékot tükröző kokain-csempészetnek nincs jelentős szerepe postai csomagforgalomban. Nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a hazai elosztókhoz (dílerekhez) két meghatározó útvonalon érkezik a kokain: a légiutasforgalomban és a nyugat-európai országok kikötőiből közúti szállítással.

A nemzetközi tapasztalatok szerint az intrakontinentális ATS csempészet a légiforgalomban szinte egyáltalán nem jellemző (EMCDDA & Europol, 2019b), amely az általunk vizsgált utasforgalmi adatokban is igazolást nyert. Saját eredményeink ezzel együtt ugyanakkor azt jelzik, hogy 2017-2018. években az országosan lefoglalt összes ATS (por és tbl.) mintegy 9-13 %-át a repülőtér postatelephelyén derítették fel, s a feltartóztatott postaküldemények csaknem mindegyike Hollandiából érkezett. Mindezek alapján megállapítható tehát, hogy a hazai ATS lefoglalások tekintetében a légi postai- és csomagforgalomban zajló csempészetnek fontos szerepe van.

A heroin jelentősége ezzel szemben elenyésző a repülőtéri posta- és csomagforgalomban. 2017 és 2018 között a vámhatósági lefoglalásoknak mindössze 1.8 %-ában szerepelt heroin. A

lefoglalt heroin átlagmennyiségét ($Q\bar{x} = 8.3$ g) tekintve is bőven elmarad az előzőekben említett ATS-tól.

A 2010-es éveket követően a szakemberek és a nemzetközi szakirodalom egyaránt a tiltott pszichoaktív szerek disztribúciójának postai úton történő erősödését jelezték. Ennek oka, hogy az új típusú pszichoaktív anyagok (dizájner drogok) kiskereskedelmi elosztása, nemzetközi disztribúciója részben „E vagy eBay-kereskedelem” útján zajlott (Ritter, 2015). Vizsgálati eredményeink szerint a 2017-2018 között a hazai légi postai- és csomagforgalomban a lefoglalási esetszámokat és a lefoglalt mennyiségeket tekintve is a klasszikus kábítószer dominálnak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a vizsgált időszakban a csomagforgalomban lefoglalt klasszikus kábítószer teljes mennyiségének több, mint felét a kannabiszszármazékok adják (51.1 %). Az átlagosan lefoglalt mennyiségeket tekintve egyes dizájner drogok (pl. MDPV, szintetikus kannabinoidok) minden klasszikus kábítószer-típusnál meghatározóbbak. Mindez azért tekinthető figyelemreméltónak, mert a tapasztalatok szerint a nemzetközi forgalomban történt ÚPSZ lefoglalásoknál magas hatóanyagtartalom jellemző (EMCDDA, 2017). Okkal feltételezhetjük tehát, hogy a BLFNR postaforgalmában megjelenő ÚPSZ-ek javarészt terjesztői és nem pedig fogyasztói magatartáshoz kapcsolódik.

A magyar hatóságok által országosan lefoglalt összes szintetikus kannabinoid jelentős része is a repülőtér csomagforgalmában került feltárássra. 2017-ben az országsszerte hatósági felügyelet alá vont szintetikus kannabinoid mennyiség 76 %-át, 2018-ban pedig 17.2 %-át foglalták le a repülőtéren szolgáló pénzügyőrök. Alaposan feltételezhetjük tehát, hogy a szintetikus kannabinoidok szignifikáns része a légi postai forgalom útján kerülnek Magyarországra.

Befejezés

A BLFNR utas- és csomagforgalmában végrehajtott lefoglalási adatok alapján megállapítható, hogy a mennyiséget tekintve a kokain, az ATS-ok és az ÚPSZ-ek meghatározó szereppel bírnak (h1.). A vizsgált adatok alapján arra következtethetünk, hogy a légiforgalomban érkező kokain elsősorban az utasok, míg az ATS-ok és ÚPSZ-ek főként a postai csomagok útján kerül az országba. Egyértelmű igazolást nyert, hogy a tiltott pszichoaktív szerek légiforgalmi csempészete sokkal inkább a postai- és áruforgalomban és nem pedig a személyforgalomban zajlik (h2.). A BLFNR-en zajló postaforgalmi adatokra tekintettel az elkövetők lebukásának kockázata ugyanis meglehetősen alacsony.

Végezetül feltételeztük azt is, hogy a kannabisz kis mennyiségben, de a leggyakrabban előforduló kábítószer a vámhatósági lefoglalásokban (h3.). Mindez csak részben igazolódott: a csomagforgalomban ugyanis leggyakrabban ATS-ok kerültek lefoglalásra. A kannabisz származékok repülőtéri előfordulása jellemzően fogyasztói magatartásra utal. Összességében viszont megállapítható, hogy a lefoglalási esetszámokat és mennyiségeket tekintve a NAV RI lefoglalásaiban továbbra is a klasszikus kábítószer dominálnak.

A tanulmány korlátai

A tanulmánynak meghatározó korlátai vannak. Az elemzés során alkalmazott felderítési adok megfelelő viszonyítási, illusztrálási lehetőséget kínálnak a hazai légiforgalomban zajló illegális pszichoaktív anyagok csempészetének egyes jellemzőit illetően. Ezzel együtt a rendszeresen gyűjtött felderítési adatállomány egyúttal magán hordozza a bűnügyi statisztikákra jellemző általános korlátokat is. Így különösen az adatbázis tárgyhoz kötöttsége egyfelől leszűkíti az elemzési mozgásteret. Másfelől az adatok magukon hordozzák az előállító szerv törekvéseit, problémáit, munkáját – így különösen a rögzítési pontatlanságokat –, amit az adatok valóságtükrözési fokának megítélésekor szem előtt kell tartani (Korinek, 2009). Megjegyzendő továbbá, hogy a jelenleg hatályos büntetőeljárás szabályok szerint a kábítószerrel, új pszichoaktív szerekkel kapcsolatos jogsértések vizsgálata a rendőrség hatáskörébe tartozik, így előfordulhat, hogy egyes felderítések kizárólag ez utóbbi rendészeti szerv statisztikai állományában jelennek meg. Elképzelhető tehát, hogy a vizsgált időszakban a hazai légiforgalomban olyan kábítószer felderítésekre is sor került, amelyeket a rendőrhatalóság realizált, így nem jelennek meg az általunk vizsgált adatbázisban.

Mindazonáltal a tanulmány pontos képet ad a magyar vámhatóság légiforgalomban végzett kábítószer és új pszichoaktív szer felderítéseit illetően. A tanulmány egyes korlátai ellenére az eredmények nagy pontossággal tükrözik a légiforgalomban zajló tiltott pszichoaktív szerek csempészetének trendjeit és rámutatnak a bűnüldöző hatóságok számára is meghatározó prioritásokra.

Irodalomjegyzék

Bálint Réka – Csesztegi Tamás – Horváth Gergely Csaba – Kaló Zsuzsa – Paksi Borbála – Péterfi Anna – Port Ágnes – Tarján Anna (2018) 2018-as éves jelentés (2017-as adatok) az EMCDDA számára. Nemzeti Drog Fókuszpont, Budapest

Bálint Réka – Csák Róbert – Csesztegi Tamás – Horváth Gergely Csaba – Kaló Zsuzsa – Paksi Borbála – Péterfi Anna – Port Ágnes – Tarján Anna – Varga Orsolya (2019) 2019-es éves jelentés (2018-as adatok) az EMCDDA számára. Nemzeti Drog Fókuszpont, Budapest

Chalfin, Brenda (2008) Sovereigns and citizens in close encounter: Airport anthropology and customs regimes in neoliberal Ghana. *American Ethnologist*, 35(4), 519-538.

Czér Polla – Csesztegi Tamás – Fóti Orsolya – Horváth Gergely Csaba – Nyírády Adrienn – Péterfi Anna – Port Ágnes – Tarján Anna – Varga Orsolya (2017) 2017-as éves jelentés (2016-as adatok) az EMCDDA számára. Nemzeti Drog Fókuszpont, Budapest

Csaba Zágon (2009) A szállítási lánc biztonságának aktuális kérdései a missziós feladatok kapcsán. *Hadmérnök*, 4(3), 151-158.

Csesztregi Tamás – Horváth Gergely Csaba – Nyírády Adrienn – Port Ágnes – Tarján Anna – Varga Orsolya (2016) 2016-os éves jelentés (2015-ös adatok) az EMCDDA számára. Nemzeti Drog Fókuszpont, Budapest

Dean, Be Vang – Stellpflug, Samuel J. – Burnett, Aaron M. – Engebretsen, Kristin M. (2013) 2C or not 2C: Phenethylamine designer drug review. *Journal of Medical Toxicology*, 9(2), 172-178.

Éberhardt Gábor (2019) A reguláris migráció túlterheléses hatása és a bűnmegelőzés kapcsolata. In: Hautzinger Zoltán – Gaál Gyula (szerk.) A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendészettudományi tényezői. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények (21). Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja Pécs, 257-267.

Elekes Zsuzsanna – Arnold Petra – Bencsik Nóra, szerk. (2020) Iskolások egészségkárosító magatartása 25 év távlatában. A 2019. évi ESPAD kutatás magyarországi eredményei. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

EMCDDA (2014) EMCDDA-Europol Joint report on a new psychoactive substances: MDPV (3,4-methylenedioxypropylamphetamine). Publications Office of the European Union, Luxembourg

EMCDDA (2018) Recent changes in Europe's cocaine market: Results from an EMCDDA trendspotter study. Publications Office of the European Union, Luxembourg

EMCDDA (2017) European drug report 2017. Trends and developments. Publications Office of the European Union, Luxembourg

EMCDDA (2019) European drug report 2019. Trends and developments. Publications Office of the European Union, Luxembourg

EMCDDA – Europol (2016) EU drug markets report: Strategic overview. Publications Office of the European Union, Luxembourg

EMCDDA – Europol (2019a) EU drug markets report 2019. Publications Office of the European Union, Luxembourg

EMCDDA – Europol (2019b) Methamphetamine in Europe. EMCDDA-Europol threat assessment 2019. Publications Office of the European Union, Luxembourg

Erdős, Ákos (2019) Territorial rearrangement in drug trafficking after the border closing. *Criminal Geographical Journal*, 1(1), 25-38.

Erdős Ákos (2020a) A déli határzár telepítésének a hazai kábítószercsempészet területi átrendeződésére gyakorolt hatása. *Bűnözésföldrajzi Közlemények*, 1(1), 9-22.

Erdős Ákos (2020b) Pénzügyőri szolgálati ismeretek. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, Budapest

Ernszt Ildikó (2007) A nemzetközi légitölekedés védelme. Doktori disszertáció, kézirat, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs

Facsina Kinga (2019) Hamarosan vége a vám- és áfamentes külföldi online rendeléseknek. Növekedés.hu, 2019. január 28.

URL: <https://novekedes.hu/interju/hamarosan-vege-a-vam-es-afamentes-kulfoldi-online-rendeleseknek> (2020. 12. 23.)

Fajar, Rosyadi – Ramadhan, Rizki Ananda (2018) The Role of the Indonesian Air Force in the Prevention of Drug Smuggling in Halim Perdanakusuma International Airport: A Case Study. Central European Journal of International & Security Studies, 12(4), 325-337.

Gambaro, Veniero – Casagni, Eleonora – Dell' Acqua, Lucia – Roda, Gabriella – Tamborini, Lucia – Visconti, Giacomo Luca – Demartin, Francesco (2016) Identification and characterization of a new designer drug thiothinone in seized products. Forensic Toxicology, 34(1), 174-148.

Hagen, Andrew O. – Smith, Connie (2017) A new beginning: An Overview of new psychoactive substances. Forensic Research & Criminology International Journal, 5(3), 1-13.

INCB, International Narcotics Control Board (2017) Report of the International Narcotics Control Board for 2016. United Nations, New York

Kalapos Miklós Péter (2011) 3,4-metilén-dioxi-pirovaleron- (MDPV-) epidémia? Orvosi Hetilap, 152(50), 2010-2019.

Kloppenburger, Sanneke (2013) Mapping the contours of mobilities regiems. Air travel and drug smuggling between the Caribbean and the Netherlands. Mobilities, 8(1), 52-69.

Konyhás Richárd – Varga Zoltán (2018) A megújult vámjogi szabályozás. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, 36(1), 87-125.

Korinek László (2009) Kriminológiai kutatási módszerek. In: Virág György (szerk.) OKRI Szemle, 1. kötet, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 172-192.

Kővári Botond (2006) A légitársaságok személyzettervezési feladatának komplex feltételeket kielégítő optimalása. Doktori disszertáció, Budapesti Műszaki Gazdaságtudományi Egyetem Közlekedésgazdasági Tanszék, Budapest

KSH (2020a) Összefoglaló adatok a Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér forgalmáról; 2002– (4.6.15.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_odmj001.html (2020. 12. 14.)

KSH (2020b) Posta és távközlés; 1960– (4.6.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_onp001.html (2020. 12. 17.)

KSH (2020c) Postai és futárpostai küldemények (4.7.6.). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_onp009.html (2020. 12. 17.)

Kovács Katalin – Tóth Anita Réka – Kereszty Éva Margit (2012) Új dizájner drog: metilongfogyasztással összefüggő haláleset. *Orvosi Hetilap*, 153(7), 271-276.

Kui László (2018) A határellenőrzés elveinek és követelményeinek érvényesülési lehetőségei Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 19(2), 268-286.

Lahaie, Emmanuel – Martinez, Magali – Cadet-Tairou, Agnès (2013) New psychoactive substances and the internet: Current situations and issues. *Observatoire Francais des Drogues et des Toxicomanies*. 2013(84), 1-8.

NAV (2016) NAV évkönyv 2015. Tények, információk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és annak 2015. évi tevékenységéről. Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Budapest

NAV (2017) NAV évkönyv 2016. Tények, információk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és annak 2016. évi tevékenységéről. Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Budapest

NAV (2018) NAV évkönyv 2017. Tények, információk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és annak 2017. évi tevékenységéről. Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Budapest

NAV (2019) NAV évkönyv 2018. Tények, információk a Nemzeti Adó- és Vámhivatal szervezetéről és annak 2018. évi tevékenységéről. Nemzeti Adó- és Vámhivatal, Budapest

Paksi Borbála (2009) Populációs adatok alakulása. In: Felvinczi Katalin – Nyírády Adrienn (szerk.) *Drogpolitika számokban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 81-142.

Paksi Borbála – Demetrovics Zsolt – Magi Anna – Felvinczi Katalin (2018) A magyarországi felnőtt népesség droghasználata – az Országos Lakossági Adatfelvétel az Addiktológiai Problémákról 2015 (OLAAP 2015) reprezentatív lakossági felmérés alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73(4), 541-565.

Ritter Ildikó (2015) A kábítószerpiac új kihívásai, figyelemmel az új pszichoaktív anyagok elterjedésére. *Kutatási beszámoló (B/1.26.)*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest

Scharper, Andreas – Hofmann, Rainer – Bargain, Philippe – Desel, Herbert – Ebbecke, Martin – Langer, Calus (2007) Surgical treatment in cocaine body packers and body pushers. *International Journal of Colorectal Disease*, 2007(22), 1531-1535.

Schohl, John M. (1982) Airport Seizures of Luggage without Probable Cause: Are They "Reasonable"? *Duke Law Journal*, 31(6), 1089-1109.

Steinberg, Jonny (2005) Drug smuggling and border control at Johannesburg International Airport and Durban Harbour. Institute for Security Studies, 2005(104), 1-13.

Stratégia Konzorcium (2014) Nemzeti Közlekedési Stratégia (NKS) Helyzetelemzés értékelése. Stratégia Konzorcium, Budapest

Szendi Antal (2018) Vámjog és vámeljárás. In: Erdős Ákos (szerk.) Integrált pénzügyőri ismeretek I. Kezdő pénzügyőrök kézikönyve. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozata, Budapest

Torkos Edina (2005) Drogkereskedelem pénzügyőri szemmel. Debreceni Jogi Műhely, 2(klsz.), 1-27.

Tóth Anita Réka – Hideg Zsuzsanna – Institoris László (2011) Egy régi-új kábítószer – a mefedron. Orvosi Hetilap, 152(30), 1192-1196.

UNODC (2011) Amphetamines and ecstasy. 2011 Global ATS assessment. United Nations Office on Drugs and Crime (Sales No. E.11.XI.13), Vienna

UNODC (2019) World Drug Report 2019. Stimulants. United Nations Office on Drugs and Crime (Sales No. E.19.XI.8), Vienna

UNODC (2020) World Drug Report 2019. Drug use and health consequences. United Nations Office on Drugs and Crime (Sales No. E.20.XI.6), Vienna

WCO (2020) Illicit trade report 2019. World Customs Organization, Brussels

Wu, Nan – Feng, Zhiwei – He, Xibing – Kwon, William – Wang, Junmei – Xie, Xiang-Qun (2019) Insight of Captagon abuse by chemogenomics knowledgebase-guided systems pharmacology target mapping analyses. Scientific Reports, 9(2268): 1-12.

A pszichoaktív szerfogyasztás pszichoanalitikus szemlélete

RAFFAI GELLÉRT

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy megismerjük a pszichoanalitikus irányzatot és annak alapfogalmait. A klasszikus freud-i elmélet és az abból kiinduló irányzatok ismeretében is megérthetővé válik az egészséges és patológiás személyiségfejlődés. Freud követői természetesen a pszichoaktív szerfogyasztás kapcsán is számos hipotézist fogalmaztak meg, azonban új lendületet adott a klinikai munka és kutatási kérdések számára a szerhasználat, mint önmedikalizáció elmélete. Ennek fényében ismertetésre kerülnek a pszichoaktív szerfogyasztás szükségletének klasszikus és modern pszichoanalitikus megközelítései.

Kulcsszavak: drogfogyasztás, pszichoanalízis, pszichodinamikus megközelítés

A pszichoanalízis története röviden

Bevezetésként fontos tudatosítanunk, hogy a pszichológia, mint tudomány kifejezetten fiatal, aminek egyik alapvető paradigmája – a pszichoanalízis - Freud XX. század eleji publikációihoz köthető. A pszichoanalízis elmélete és gyakorlata tehát évszázados, így számos elmélete megcáfolódott, számos elmélete felülíródott, azonban alapgondolatai a mai napig érvényesen hatnak, kutatások tárgyát képezik. A napjainkban zajló pszichoanalitikusan orientált vizsgálatok a modern kor követelményeinek is megfelelő bizonyítékokon alapuló orvoslás kritériumait is kiállják, így a pszichoanalitikus szemléletnek a modern egészségügyi gyakorlatban is helye van. Amint pedig látható, a gyakran elvontnak tűnő hipotetikus elméletek a klinikai gyakorlat számos terepén, így a drogfüggőség kialakulásának és gyógyításának megértésében is praktikus lehet (Yakeley, 2018).

A pszichoanalitikus megközelítés tehát nyilvánvalóan Freud képzettségén és elődein, valamint saját munkásságán alapul. Azt biztosan tudjuk, hogy Freud számára jelentős hatással bírt a párizsi tanulmányút, amikor Charcot klinikáján megfigyelhette, ahogy a hisztériás betegek tünetei csökkentek vagy akár meg is szűntek, miután hipnózisban felidéztek az őket ért traumákat. Freud hazatérve Josef Breuer nevű orvostársával hasonló eredményességgel alkalmazta a módszert: az azóta ismert Anna O. nevű hisztériás páciensük tünetei a hipnotikus kezelések hatására lecsökkentek majd megszűntek. A módszer természetesen jól értelmezhető patomechanizmus leírását igényelte, így Freud kidolgozta elméletét a tudattalan

motivációkról, a tünetképződésről és a gyógyuláshoz vezető katarziszról. Freud később úgy vélekedett, hogy a hipnózis – tekintettel a szuggesztiók alkalmazására – torzítja a tudattalan tartalmakat, így a szabad asszociáció módszerét kezdte preferálni. Az intrapszichés történések

Freud szerint jelentős energiát igényelnek, aminek forrását két ösztön szolgáltatja: életösztön (Erósz) és a halálösztön (Thanatosz). Leírta, hogy az emberi viselkedést, elsősorban a mélyben - a tudattalanban - meghúzódó pszichés tényezők határozzák meg. Ebből következik a topográfiai modell: a tudatos, a tudatelőttes és a tudattalan tartalmak egymástól viszonylag elzártan, más és más hozzáférhetőséggel vannak jelen az egyén életében (Freud, 1990).

Ezek kapcsolatban vannak egymással, és a közöttük levő interakciók fogják irányítani az egyén viselkedését, gondolkodását, érzéseit - a kóros viselkedések tehát a belső erők közötti konfliktusok eredményei. A viselkedés és a viselkedési zavarok kialakulásában alapvető tényező a koragyermekkorai szükségletek kielégítése vagy frusztrációja. Ezért ha meg akarjuk érteni egy jelenben ható, jelenben történő viselkedésnek az értelmét, akkor Freud szerint végig kell nyomozni a kora gyermekkorig. Ezt követően Freud sorra kidolgozta a pszichoanalitikus szemlélet alapvetéseit (Freud, 1990):

Pszichés determinizmusról írt, vagyis semmi sem véletlen, minden tettünk jelentéssel bír, szándék és cél vezérli pl. alantas viselkedés, bizarr viselkedés, álom, elszólás – ez mind-mind információt hordoz és megfejthető. Fixáció-regresszió modellben gondolkodik, vagyis a libidó, amely az egyén testrészeit megszálló szexuális energia a fejlődés során jelentkező életesemények miatt fixálódhat, később egy hasonló helyzetben az egyén erre a pontra esik vissza, amit regressziónak nevez, így pedig tudattalan elhárításként is funkcionál. Kidolgozásra került a strukturális modell: az id-ego-superego hármasa, amik mint belső erők dinamikus egyensúlyban kell működjenek, ebből fakadóan az egyensúlyvesztés tüneteket okoz. A belső intrapszichikus erők küzdelmét neuróziselméletként is nevezte, amely specifikusan arra utal, hogy a lappangó tudattalan vágy és védekezés összeütközésének eredménye lesz a tünet. Később felvetette Freud, hogy a hiánymodellről is indokolt lehet beszélni, ha fejlődési okok miatt a pszichés szerkezetek gyengék vagy hiányoznak. A pszichoanalitikus elméletek gyakran a terápiás tapasztalatok mentén bővültek. Ilyen volt az áttétel, vagyis annak jelensége, hogy a múlt a jelenben ismétli meg önmagát a kliens életében. Ennek két dimenziója ismert: ismétlési dimenzióknak nevezzük, ha az egyén hasonlóan látja a terapeutát a múlt valamely szignifikáns személyéhez és hasonló elvárásokat fogalmaz meg vele szemben. A szelftárgy dimenzió pedig azt jelenti, hogy olyan betöltetlen vágyak jelennek meg a terápia során, amiket a kliens nem kapott meg a szüleitől. Ezeket a terápiás kapcsolatban próbálja pótolni. Természetesen a pszichoanalitikus orientált pszichoterapeuta részéről is érkezhets reakció a kliens áttételeire, ezek a viszontáttételek. Fontos továbbá az ellenállás jelensége, vagyis a terápia során megjelenő negatív érzések, emlékek elkerülése jelzi, hogy a „beteg védi a betegségét”. Végül, de nem utolsón sorban Freud elkezdte leírni a páciensek által használt tudattalan elhárítómechanizmusokat, többek közt az elfojtást (nem enged tudatossá válni), a regressziót, reakcióképzést, hasítást és a projekciót, ezt a munkát később pszichoanalitikus lánya, Anna Freud vitte tovább. Mindezek alapján a pszichoanalitikus terápia célja a tudattalan tudatossá

tétele, amely során a terapeuta fő taktikai alapelvei az absztinencia, az anonimitás és a neutralitás (Freud, 1990).

Freud életművének fontos pillére a szexualitás, amely a személyiségfejlődésben is hangsúlyos: szerinte a személyiség erői a fejlődés egész ideje alatt, már a kora csecsemőkortól fogva aktívak. Az ilyen összeütközések az id, az ego és a superego folyamatos igazítását igényli, mely ha sikeres a fejlődést gyarapítja. Bizonyos hatásokra az id, az ego és a szuperego nem érik megfelelő tempóban, illetve nem működik elég hatékonyan, ekkor a fejlődés egy meghatározott szakaszban fixálódik. A normális fejlődési szakaszait és a gyermek szexuális drive-jait az adott időszak konfliktusait tükröző testrészt vagy erogén zóna segítségével különböztetjük meg. Az orális szakasz fejlődése az élet első 18 hónapja, itt a fő libidinális kielégülési forrása a táplálkozás, az anyamell. Az orális szakasz elsődleges félelme a tárgyvesztés, a biztonságot, táplálékot adó anya elvesztése. A fixált orális karakter egész életen keresztül extrém függőségekre (köztük kiemelten drogfüggőségre), illetve ellenpárjaként extrém bizalmatlanságra kárhoztathat. A második szakasz az anális szakasz (6 hó - 3 év). Örömforrásainak helye a végbélnyílás. A libidinális kielégülés a széklet, vizelet visszatartásából vagy ürítéséből származik. A túlságosan szigorú szobatisztaságra nevelés anális fixációhoz vezet, anális karakter alakul: makacsság, ellentmondásra hajlamos, fukar, túlkontrolláló felnőtt lehet. A fallikus szakasz a 3.-4. életév között a szexuális örömeinek fókuszát a genitáliákra, fiúknál a péniszre, lányoknál a klitorisra irányul. A fiúgyermek anyjához mint egy tőlük különálló szexuális tárgyhoz kezdenek vonzódni, apjukkal pedig rivalizálnak, a vágyak ilyen mintázatát nevezik Ödipusz-komplexusnak. A lányoknál a fallikus konfliktus kicsit másként alakul, itt veszik észre, hogy nem rendelkeznek pénisszel-péniszirigységgel. Szexuálisan vonzódni kezdenek apjukhoz, az apa elcsábítása révén ők is péniszhez juthatnak, közben anyjukkal rivalizálnak, ez az Elektra-komplexus. A latencia a 6. év után kezdődik, amelyben szexuális vágyaik elcsöndesednek, a libidinális energiák új területekre kerülnek: tevékenység, készségek intellektus irányába fordul. Ebben a korszakban történik a tágabb értelemben vett szocializáció. A genitális szakasz serdülő korban 12-14. korban a szexuális vágyak újra előtérbe kerülnek, ekkor már heteroszexuális tárgyválasztás formájában (Freud, 1995).

A Freud utáni pszichoanalízis

Már Freud életében is számos tanítványa lett egyben kritikusa is, akik kisebb-nagyobb szemléleti és pszichoterápiás különbségek mentén saját irányzatokat indítottak. A pszichoanalízisen alapuló terápiákat összefoglaló nevükön pszichodinamikusan orientált pszichoterápiáknak nevezzük, amelyeket hagyományos három főbb csoportba sorolunk, ezek a klasszikus vagy standard analízis, expresszív vagy feltáró és szupportív vagy támogató pszichoterápia. A klasszikus analízis célja a személyiségfejlődés elakadásainak feloldása, az elhárított tartalmak szociális formában történő (vissza)integrálása a személyiségbe és a tudattalan tartalmak tudatosítása, belső konfliktusok feloldása a kezelés során. A fő taktikai alapelveket követi (absztinencia, anonimitás, neutralitás), technikai szempontból pedig a

szabad asszociációt tekinti elsődlegesnek, amit az álmok, fantáziák, és az áttételi kapcsolat értelmezése egészít ki. Az értelmezés pedig nem kérdés, hanem magyarázó jellegű állítás, amely rámutat a beteg jelen helyzete és a múltja közötti kapcsolatokra; a terápiás helyzetben megnyilvánuló érzések és a másokra irányuló érzések közötti hasonlóságokra, a jelen és a gyermekkori élmények összefüggéseire, a tünetek lehetséges funkciójára, céljára, betegségelőnyökre. Indikációs szempontból a hagyományos „pszichoneurózisok” pl. fóbia, kényszer gyógyításában tartották hatékonynak, ma már minden olyan olyan problémán segíthet, ahol tudattalan konfliktusok szerepe feltételezhető. Feltétele a megfelelő intellektus, az introspekciós (önmegfigyelő) készség és az énerő. Kontraindikáció természetesen a motiváció hiánya, öngyilkossági kísérletek előfordulása és a súlyos normasértések előfordulása. Az expresszív (exploratív, feltáró) pszichoterápiák terápiás elrendezése arra irányul, hogy a beteg minél szabadabban kifejezhesse érzéseit, gondolatait, fantáziáit. A terapeuta a páciens szemben ülő helyzetben, nem szabad asszociációra kéri, hanem nyílt és folyamatos kommunikációra, ez a kommunikáció valóságközelibb, hangsúly az itt-és-most-on van. A terapeuta figyel, megérti a mögöttes pszichológiai összefüggéseket és reflektál azokra. Sokat kérdez, tisztáz, mélyít. Igyekszik megérteni, amit a kliens mond és arra reagál. Ennek eredménye, hogy a terápiás helyzetben világossá válik, melyek a páciens cselekvései, döntései, viszonyulási módjai, melyek változtatásra szorulnak. Technikai szempontból itt is értelmezés történik: tudatelőttés és tudattalan összekapcsolása, terápiás üléseken megjelenő viselkedésformák, a jelen és múlt élethelyzeteiben megjelenő viselkedésformák, valamint az áttételben megjelenő tárgykapcsolati minták összekapcsolása. Azonban számos visszajelzési formával kiegészül, ami lehet megfigyelés, észrevétel, konfrontáció (szembesítés), empátikus megerősítés, tisztázás, az áttételek elemzése és megértése, az ellenállás elemzése és megértése vagy átdolgozás (Gabbard, 2016).

Végül a szupportív (szupresszív) pszichoterápia azoknál alkalmazható, akik nem bírják el a konfrontációt, a belső konfliktusokkal, az áttételekkel való munkát. Gyenge énerővel vagy regressziós készséggel jellemezhető beteg. A terapeuta ekkor alig használ értelmezést; a technikai neutralitás már nincs jelen; célja a támogatás, a páciens megtartása, támogatása. A szupportív pszichoterápia legismertebb stratégiái az alábbiak: konceptualizálás (a beteg megértése alapos megértése, összefüggések feltárása), a terapeuta, mint jó szülőként funkcionálhat (pl. gratulál), a terápiás szövetség előmozdítása és védelme prioritás, az áttétel kezelése, a páciens tartása és tartalmazása (pl. csillapítás), pszichés struktúra „kölcsonzése” (pl. elképzeli hogyan oldana meg egy helyzetet a terapeuta), adaptív coping mechanizmusok maximalizálása, alexitímia csökkentése (a diffúz érzések azonosítása), önbecsülés növelése, a reménytelenség csökkentése, a páciens aktivitásának bátorítása, edukálása stb. (Misch, 2000).

A Freud-i pszichoanalízis később több pszichodinamikus elméletben folytatódott, ilyen az egopszichológia, a selfpszichológia és a tárgykapcsolat elméletek. Az egopszichológia (Heinz Hartmann nevéhez köthető) szerint az ego függetlenebb és erőteljesebb, mint korábban feltételezték és a konfliktusmegoldó tevékenységén kívül konfliktusmentes funkciókat is ellát, pl. az emlékezés és észlelés irányítása. A selfelmélet (Heinz Kohut irányzata) a selfet, az ember identitásérzetét meghatározó egyesített személyiséget helyezi előtérbe. Ebben az elméletben

a self független, integráló és motiváló erőként jelenik meg, melynek kialakulása és funkcionálása a többi emberrel, a selftárgyakkal való kapcsolat révén valósul meg. A legnagyobb irányzatot pedig a tárgykapcsolat elméletek jelentik: ez az irányzat a tárgyakhoz való kötődést és a róluk való leválást tekintik elsődleges fontosságúnak a személyiségfejlődés és a kóros lelki folyamatok kialakulása szempontjából (Gabbard, 2016).

A tárgykapcsolat-elméletek

A tárgykapcsolat-elméletek megértése több szempontból fontos. Egyrészt a Freud utáni pszichoanalitikus szerzők és ismertebb elméletalkotók is ebben az összefüggésben kezdték vizsgálni a személyiségfejlődést és a patomechanizmusok kialakulását, ugyanakkor a pszichoterápia szempontjából is jelentős újításokat köszönhetünk nekik. Az alapfogalmak tisztázása elengedhetetlen, fontos tehát tudatosítanunk, hogy a tárgy nem kizárólag tárgyat jelent, sőt, leggyakrabban embereket, tehát a magyar nyelv nyelvtani értelemben vett tárgyára érdemes gondolni. Tárgy lehet tehát az a személy, akit emocionális energiával (libidóval) szállunk meg, másképpen kötődési személy. Az elsődleges tárgy az anya vagy a legközelebbi gondozó. Belső (internalizált) tárgy lesz egy személlyel való kapcsolat belső reprezentációja. Külső tárgy pedig nyilván maga az aktuális kötődési személy. A tárgykapcsolat másik komponense nyilván a szelf - a saját személyre vonatkozó tudatos és tudattalan lelki reprezentációk összessége, vagyis egy személyes belső képzet, ami az „én vagyok” élményével foglalható össze. Az elmélet alapvetése, hogy az egyén lelki struktúrája csecsemőkortól kezdve másokkal való kölcsönhatásban szerveződik (ebben máris van eltérés Freud-hoz képest). A libidó célja egy másik személlyel való kapcsolat keresése. A tárgykapcsolat-elméletekben a személyközi kapcsolatok a kapcsolatok internalizált (belső) reprezentációivá alakulnak. A gyermek fejlődése során nem egyszerűen egy tárgyat (személyt), hanem az egész kapcsolatot internalizálja. A kapcsolat prototípusa a táplálás során alakul ki. Pozitív élményt fog jelenteni a tápláló anya; negatív élményt pedig az elérhetetlen, frusztráló anya, aki nem ad enni. A belső tárgy természetesen nincs szükségszerű összefüggésben a valós külső tárggyal. A belső tárgy a külső valóság szubjektív vetülete. Ez a belső kapcsolati modell a későbbi pszichopatológiák alapja lesz – az indulatáttételben is megjelenik (Hamilton, 1996).

A tárgykapcsolat-elméletek talán legnagyobb alakja az osztrák-amerikai kortárs Otto Kernberg – aki a tanulmány készültékor 92 éves - így közel 60 évnyi kutatási és terápiás tapasztalattal rendelkezik, a mai napig aktív kutató, publikáló és gyógyító pszichiáter, pszichoanalitikus pszichoterapeuta. Az ő érdeme, hogy integrálta a korábbi jelentősebb elméletalkotók megközelítését és integráns személyiségfejlődési modellbe rendezte. Kernberg két jelentős elődének Melanie Klein és Margaret Mahler munkásságát tartja, akik személyiségfejlődési elméleteikben az elsők közt módosítottak Freud ösztönteóriáján, azt még gyakorlatiasabbá téve (Kernberg, 2019).

Melanie Klein szerint a libidó és halálösztön születéstől kezdve működik. Freuddal ellentétben feltételezte, hogy a primitív ego szintén születéstől működik: képes tárgykapcsolatok, védekező mechanizmusok, tudattalan fantáziák szervezésére. Fő kérdése az volt, hogyan szervezi a csecsemő primitív énje azokat az elsődleges tárgykapcsolatokat, melyek kontextusában személyisége fejlődik. Bevezeti a pozíció fogalmát, ami nem fázist jelent, hanem a tárgykapcsolatok, szorongások és elhárító mechanizmusok specifikus konfigurációját, amely bizonyos életkorban kizárólagos, máskor kevésbé meghatározó jelentőségű, de az ember egész életén át fennmarad. A paranoid-szkizoid és a depresszív pozíció lényegében az orális fázis részének tekinthető. A depresszív pozíció sohasem oltja ki teljesen a paranoid-szkizoid pozíciót, az elért integráció sohasem teljes; a pozícióra jellemző viszonyulásmódok, szorongások és elhárító mechanizmusok az élet során bármikor újra felbukkanhatnak. Az első a paranoid-szkizoid pozíció (0-4 hó): A csecsemő belső világa kezdetben szervezetlen, ki van téve az ösztönök és a külvilág ingerei hatásának. Képes ismeretszerzésre és kezdetleges tárgykapcsolatok szervezésére. Az első hónapokban a szelf és a tárgy nem különül el, és a baba nem képes egész tárgyakat észlelni: pl. külön észleli az anya kezét, mellét. A halálösztönből származó szorongást keltő, romboló indulatok és tudattalan fantáziák az ént az elpusztulás veszélyével fenyegetik, ez ellen az én a hasítás és a projekció mechanizmusaival védekezik: a szorongásos tudattalan fantáziák egy részét az elsődleges tárgyba, az anyamellbe vetíti, de másik részük az énben marad, mint agresszió. Ugyanakkor a libidóból eredő pozitív tudattalan fantáziát is kivetítheti a jó elsődleges tárgyba (tápláló anyamell), majd introjektálhatja annak vigasztaló, megnyugtató vonatkozásait, ebből lesz a belső ideális tárgy. A pozíció legfontosabb sajátossága a hasítás, amikor a csecsemő arra törekszik, hogy a két tárgykapcsolati egységet, tehát a jó én-ideális tárgy, illetve az üldözött tárgy-üldözött én egységet egymástól távol tartsa, hogy védje a jó érzéseket, a jó résztárgyat az üldözöttől. Tehát a csecsemő nem szelfet és tárgyat különböztet meg, hanem élményeit emocionális színezet szerint választja szét, nehogy a rossz élmények megsemmisítsék a jókat. Szelfjét és a tárgyat is hasítja. Minél erősebbek a destruktív elemek, minél frusztrálóbb a tárgy, annál erősebben működik a hasítás és a projekció, mely nehezíti a tárgykapcsolati egységek integrálását, a szelf és a tárgy differenciálódását a későbbiekben. Ha azonban a jó élmények túlsúlyban vannak, az integráció megvalósulhat. Jellemző még a paranoid-szkizoid pozícióra a tagadás, illetve a többi primitív elhárító mechanizmus: projektív identifikáció, omnipotencia, devalválás (Klein, 2000).

A második szakasz elnevezése depresszív pozíció (4-12 hó). Ha az anyai gondoskodás túlnyomóan pozitív, a hasítás csökken, a résztárgyak integrációja megvalósul: a baba egész anyát érzel, és önmagát is egészként éli meg, ezzel együtt a szelf differenciálódik a tárgytól. A gyerek integrálja az eddig hasított rosszat és jót, mind önmagában, mind az anyában. Elfogadja, hogy ő alapvetően jó, és pozitív érzések, vágyak kötik az anyjához, mégis vannak benne destruktív indulatok iránta: megjelenik a szeretet és a gyűlölet ambivalenciája. Ezzel együtt megéli a gyerek, hogy bár anyja főként jó, gondoskodó, azért néha frusztrálja őt: tehát a szelf és a tárgy egyaránt tartalmaz jó és destruktív kapcsolati elemeket. Változik a gyerek alapvető szorongása is: a paranoid-szkizoid pozícióban a szorongás tárgya az volt, hogy az

üldöző-üldözött egység elpusztítja az ideális szelftárgyat, most attól fél a gyerek, hogy destruktív indulatai elpusztítják az anyát, így megfosztják őt a jó tárgytól. Az anyja után vágyódó frusztrált csecsemő úgy éli meg a szeparációt, mintha az ő onnipotens agressziója pusztította volna el anyját. Megjelenik a bűntudat, és a félelem saját destruktivitásától. Ahogy a gyerek realitáskontrollja fokozódik, fel kell adnia az onnipotencia illúzióját, magányosnak, védtelennek érzi magát, és megjelenik a gyász. Ezzel párhuzamosan feléled benne az igény a reparációra: a magát hibásnak érző gyerek, aki úgy hiszi, gyűlölete valóban árthat az anyjának, igyekszik jóvátenni a helyzetet, fokozottan kimutatva szeretetét és ragaszkodását. Megjelennek a mániás elhárítások is, melyek a szeretett személy elvesztésétől való depresszív szorongás és a bűntudat enyhítésére szolgálnak, a függőség érzése ellen irányulnak. A depresszív pozíció tehát egy magasabb szintű tárgyakapcsolati szerveződés: az én és a tárgy elkülönül, a jó és a rossz modalitás integrálódik, a hasítások csökkennek, az uralkodó érzelmi tónus az ambivalencia. A korábbi pozíció elhárításai érettebb formában működnek tovább (Klein, 2000).

Melanie Klein munkásságát annak kapcsán elemezték, hogy az 1970'-es évek Amerikájában drogokkal összefüggő bűncselekmények miatt szabadságvesztésre ítélt női elkövetők esetén hogyan jelennek meg a fentebb leírt pozíciók sajátosságai. Számos korabeli szöveg tartomelemzése rámutat, hogy az akkori közbeszédben, a bírósági jegyzőkönyvekben is dominánsan jelen van a Klein-i dinamika (Denend, 2009).

A másik jelentős előd Margaret Mahler, akinek személyiségfejlődési szakaszai nagyrészt átfednek a későbbi Kernberg-i szakaszokkal. Az ő elhíresült mondása volt, hogy az ember biológiai és pszichológiai születése időben eltér, míg a biológiai egy jól körülhatárolt látványos esemény, addig az utóbbi egy lassan kibontakozó intrapszichikus folyamat. Az egyén pszichés születését leválási és individuációs folyamatnak nevezte el. A leválás és az individuáció két egymást kiegészítő fejlődés. A két folyamat együtt halad, de nem azonos. A leválás jelentése az anyával való szimbiotikus egységből való felmerülés. Az individuáció pedig az egyes személyiségjegyek kialakulása. Fontos alapfogalom a szimbiózis, ami primitív, kognitív-affektív létezés, nincs különbség önmaga és anya között. Meggyőződése volt, hogy a valódi tárgyakapcsolat kialakulásának előfeltétele a leválás tudomásulvétele. Ezek alapján jól definiált szakaszok alapján zajlik a személyiségfejlődés. Az első a normális autisztikus fázis: ekkor a gyerek még képtelen anyját észlelni. A gyereket a szendnergyszerű állapotból csak saját szükségletei riasztják fel. Ez az abszolút primér narcizmus szakasza. A második a szimbiotikus fázis kb. a 2.-4. hónapig. Az én és nem-én még nem különülnek el egymástól, bár itt már homályosan észleli, hogy a szükségletkielégülés valahogyan a szelfen kívülről jön. A csecsemő az anyát szükségletkielégítő résztárgyként észleli, és libidinózan fordul felé (ez az őállapot, amelyre minden későbbi emberi kapcsolat felépül). A csecsemő úgy viselkedik és funkcióit úgy gyakorolja, mintha az anyával közös határokon belül létezne. Ezek után jön a leválás folyamatának részletes kibontása: először a differenciáció: 4-5 hónapos kor után jellemző. Már képes szervezetén kívüli ingerekre is figyelni, átmeneti tárgyak jelennek meg, a mozgásfejlődés hatására már képes kicsúszni az anyai ölből. 7-8 hó: összeveti az anyát az idegenekkel, aztán a 8 hónaposok szorongása jön, ezért visszajár érzelmi tankolásra. Ezt követi

a gyakorlás: kezdetben a gyerek az anya közelében marad, később felegyenesedve jár. A gyerek a környezet kutatására indul, mozgás gyakorlása történik, „grandiozitása megrészegeti”. Ezután elérkezik az újraközeledés: a 18. hónap körül szaporodnak a konfliktusok, amelyek részben a gyermek mindenhatóság és grandiozítás iránti igényéből, másrészt az anyára való rászorultságból és a tőle való függésből erednek, ez az újraközeledési krízis. Azonban az újraközeledést segíti a beszédfejlődés kezdete, a tárgyak és a vágyak megnevezése szavakban, az „én” személyes névmás használata. A végső alszakasz az egyéniség konszolidációja és az érzelmi tárgyállandóság kezdete. A szelf ebben a periódusban hozzájárul az én széleskörű strukturálódásához, és biztos jele van a szülői tilalmak belsővé válásának, ami a felettes én-kezdemények képződésére utal. Mahler elmélete – azon túl, hogy fontos alapokat ad Kernberg munkásságához - a drogfüggőség kialakulása és gyógyítása szempontjából is releváns. A szerfüggőknél kimutathatók olyan énfunkció-deficitek (realitásvizsgálat, döntéshozatal, érzelemszabályozás és impulzuskontroll), amelyek megfeleltethetők Mahler fejlődési szakaszainak, így az ismert 12 lépcsős önsegítő program is jól értelmezhető úgy, mintha a kliens az elakadt szakaszokon lépkedne egyre magasabb szintre (Straussner és Spiegel, 1996).

Kernberg a bemutatott megközelítések és így a modern pszichoanalízis egyetlen rendszerezője. A következőképpen integrálta a korábbi irányzatokat: Klein modelljéből elismerte a korai kapcsolatok fontosságát, a pregenitális és genitális konfliktusok folytonosságát, az agresszió szerepét, a hasítás és projektív identifikáció koncepcióját. Elmozdította a fejlődés útját az intrapszichés jelenségektől az interperszonális jelenségek felé. Rájött arra, hogy a különböző elméletek kiegészítik egymást; Mahler modelljét pedig saját modellje alapján tekintette és csak részben módosította. Kernberg a személyiségfejlődést mint internalizációs folyamatot írja le, amelynek három aspektusa van a fejlődés minden szintjén: a korábban bemutatott self, a tárgy és a kettőt összekötő affektus. Kernberg mind a normális, mind a patológiás fejlődés stádiumaival, jellegzetes elhárítási formáival, és az ezekben megjelenő mechanizmusokkal foglalkozik. A személyiségfejlődés folyamatát, szakaszait három szempont szerint tárgyalja: milyen az elhárító mechanizmusok minősége („hasítás”, „elfojtás”, és a rokon elhárítási formák); milyen az internalizáció jellege (internalizációs forma); annak módja, ahogyan az énkép, a tárgykép és az affektus én-struktúrává válik; milyenek a struktúrák (ennek egységei a tárgy-képzetek és én-képzetek) integrációjának és differenciációjának a szintje. Mindezek alapján öt fejlődési stádiumot írt le. Az első a normál autizmus vagy differenciálatlan primer stádium, egy hónapig tart (megyezik Mahler első fejlődési stádiumával), fokozatosan kialakul a primer, differenciálatlan szelf-tárgy képzet. Második a normális szimbiózis vagy a primer, differenciálatlan én-tárgyképzet kialakulásának stádiuma, 2 – 6 / 8 hónap között. A gyerek a „jó” (örömteli, jutalmazó) élmények és a frusztráló, fájdalmas tapasztalatokat úgy építi be (introjektálja), hogy azok primeren együttes, differenciálatlan módon tárolódnak, vagyis az én-tárgyképzet is differenciálatlan. A harmadik a szelf- és tárgyképzetek differenciálódása - 6 / 8 – 18 / 36 hónap között. A szelf- és tárgyképzetek egymástól való elkülönülése, az én és nem-én elhatárolódásának szakasza. A szakasz a jó és rossz szelfképzetek, illetve a jó és rossz

tárgyképzetek végső integrációjával zárul másfél és három éves kor között. A szelf- és tárgyképzetek integrációja azonos a tárgyállandóság kialakulásával. Az internalizált tárgykapcsolatoknak ezen a szintjén való fixáció és / vagy regresszió határozza meg a borderline személyiség-struktúrát (hasítás, primitív disszociáció, onnipotencia, tagadás, idealizáció, devalváció, projektív identifikáció, amely mechanizmusoknak lényege a szélsőséges – pozitív vagy negatív – affektus. A negyedik szakasz a szelfképzetek és tárgyképzetek integrációja és az érettebb intrapszichikus struktúrák kialakulása, 3 – 5 / 6 éves kor (= ödipális kor). Ebben a szakaszban integrálódik a „jó” és „rossz” énkép és a „jó” és „rossz” tárgykép, amelyek ettől kezdve teljesebb, valóságghűbb reprezentációkká válnak a kognitív szférán belül. Az integráció azonban nem terjed ki az addig hasítás révén elkülönült szélsőségesen jó én- és tárgy-representációk teljes tartományára. A nem integrálható részek révén alakul az én hármas tagolódása, képződik két új struktúra, az id és a felettes-én. Az ideális szélsőségesen jó, „mágikus, vágy-meghatározott” tárgy- és szelfképzetek képezik az ideális én magvát a konszolidálódó felettes-én előfutáiraiként. Az ödipális fázis fő teljesítménye az, hogy az én, a felettes-én és az id mint intrapszichikus struktúrák elkülönülnek. Patogén konfliktusok ebben a szakaszban az én és a felettes-én között lépnek fel, ezek képezik a korszakra jellemző patológia, a neurózis alapját. A pozitív és negatív (affektíven ellentétes) szelf-képzetek integrációja Kernberg szerint depresszív pozíciót hoz létre, amely onnan adódik, hogy az én nem kerülheti el többé a saját rossz (negatív) aspektusaival való konfrontációt. Ez az állandó konfrontáció alapozza meg a bűntudat megjelenését a felettes-én funkciók részeként. Az ötödik szakasz a felettes-én és az én-integráció konszolidációja. Az ödipális stádium végétől egy életen át tart. A reális önismeret és mások realiztikus értékelésére való képesség kialakul. Az egészségesen fejlődő tárgykapcsolati rendszer a személy számára „állandóan növekvő belső világot alkot, amely szeretetet, megerősítést és vezérlést biztosít”. Akik érett módon tudnak szeretni, azok olyan tárgyképeket őriznek, amelyek elválás és egyéb veszteség esetén is vigasztalni tudnak és megvédhetnek a függőségektől is (Kernberg, 2019).

Kernberg munkásságának nagy jelentősége klinikai szempontból az úgynevezett strukturális diagnózis, amely a klasszikus diagnosztikai rendszereket kiegészítve értékeli és értelmezi a mentális- és viselkedészavarokat. Az értékelés és értelmezés szempontjai a felettes-én érettsége és integrációja, az én érettsége és integrációja, a tárgykapcsolatok érettsége és minősége, az elhárító mechanizmusok típusai, a szeretőképesség, az identitás érettsége (szemben az identitásdiffúzióval). Mindezek alapján Kernberg több személyiség szerveződési szintet különböztet meg, úgy mint a neurotikus, a borderline, a pszichotikus, valamint ezek köztes szintjeit, ezzel természetesen elősegíti a pontosabb diagnosztikát és a pszichoterápiás prognózist is. Két példával jól illusztrálható ez a rendszer: a BNO-10 (1995) kötete leírásokat használ, ahol a borderline – mint érzelmileg labilis személyiségzavar – leírásában az impulzív cselekedetek, hangulati kiszámíthatatlanság, érzelmi kitörések, stb. felsorolására szorítkozik. A nácisztikus személyiségzavar a BNO-10-ben még nem jelenik meg ilyen formában sem. A DSM-5 (2013) rendszere diagnosztikai kritériumokat fogalmaz meg, borderline esetében pl. kétségbeesett igyekezet az elhagyatás elkerülésére, instabil és intenzív interperszonális kapcsolatok mintázata, identitás zavar, impulzivitás, stb. míg a nácisztikus személyiségzavar

esetében pl. grandiozitás, feljogosítottság, empátiahiány, irígység, stb. Ezzel szemben a strukturális diagnózis rendszere valószínűsíti, hogy a borderline személyiségzavar eredete a szelf- és tárgy-képzetek differenciálódása idejére tehető: az én és a tárgy nem tudnak elkülönülni. A hasítás és a projektív identifikáció a domináns védekezési mód. A nárcisztikus személyiségzavar eredete pedig a szelf- és tárgy-képzetek integrációja idején valószínű - a tárgy „jó” és „rossz” aspektusai nem tudnak integrálódni (a hasítás dominál). Ha pedig az integráció megfelelően zajlik, akkor súlyos személyiségzavar vagy súlyos drogfüggőség kialakulása már valószínűtlen (Ratkóczi, 2010).

Áttétel fókuszú pszichoterápia

A bemutatott integrált és modern pszichoanalitikus személyiségfejlődési modell és az áttétel fókuszú pszichoterápiában teljesedik ki igazán. Az alkalmazott technikák a korábban is ismertetett értelmezés (és annak számos módja, pl. tisztázás, ütköztetés), az áttétel és a viszontáttétel elemzése, technikai neutralitás, továbbá álomanalízis, karakteranalízis, stb., amit természetesen a páciens sajátosságaihoz illesztve kell expresszív vagy szupportív módon végezni. Kernberg alapvetően a személyiségzavarok – különösen a borderline és a nárcisztikus személyiségzavar – kezelésére dolgozta ki terápiás protokollját, azonban a drogfüggőség, mint hasonlóan súlyos funkciózavart okozó mentális- és viselkedészavar kapcsán is fogalmaz meg állásfoglalásokat, ugyanis lényeges összefüggéseket lát köztük. Szerinte a patológiás nárcizmus nem működő én-ideált eredményez és a drog keltette eufória afféle pótideálként funkcionál, amely a normál fontosságérzetet és célirányultságot helyettesíti. Kernberg szerint megfelelő keretek (pl. droghasználat kapcsán) kölcsönös meghatározása és betartása esetén a drogfüggőnek is helye lehet pszichoanalitikusan orientált pszichoterápiában. Meggyőződése az is, hogy a drogprobléma esetén (nyilván az egyéni sajátosságok függvényében) akkor lehet jól tolerálható komplikáció, ha nem jelent akut veszélyt, egyéb esetben detoxifikáció vagy rehabilitáció kell megelőzze a hatékony pszichoanalitikus munkát (Kernberg, 2019).

A pszichoanalízis helye az addiktológiai szemléletek között

Az addiktológia területe kifejezetten sokrétű, ezért számos különböző megközelítés és szemléletmód övezi a mai napig. Ezzel összefüggésben különböztetjük meg a gyógyítási vagy szemléleti modelleket, amelyek közt vannak alapmodellek és az alapmodellek kombinációjából építkező integratív modellek (Gerevich, 2000). A pszichoanalízis leginkább az önmedikalizációs modellel hozható összefüggésbe, vagyis a szerhasználó egyén valamilyen pszichés zavarát, ösztönösen, spontán módon próbálja valamilyen szerrel „öngyógyítani”. Nehéz azonban meghatározni, hogy egy pszichopatológiai tünetcsoport előzménye vagy következménye egy adott szer hatásának. Az önmedikalizációs modellt leíró Khantzian szerint a pszichoaktív szerfogyasztás esetén a szer típusának kiválasztása tulajdonképpen tudatosan

is történhet: a szerhasználó elkezdni használni kedvenc szerének előnyeit, amit emiatt tekinthetünk önkorrekciónak vagy önmedikalizációnak. A szerhasználat egészen pontosan az én az énvédelem szerepét erősíti, anélkül reménytelenség és bizonytalanság érzése uralkodna el a függőn. A korai pszichés sérülésekkel élő személy vélhetően képtelen a szükséges életfeladatokhoz alkalmazkodni, ami feszültségét és szorongását fokozza. A szerfogyasztás egyfajta öngondoskodás, ami maladaptív coping kísérlet mellyel a személy az őt ért pozitív hatásokat erősíteni, a negatívokat csökkenteni kívánja a szerhasználattal (Khantzian, 1997).

A drogfogyasztás pszichoanalitikus értelmezései

A pszichoanalízis tartalmas bemutatása bizonyította, hogy a pszichoanalitikus szerzők a szenvedélybetegség kapcsán is számos értelmezési lehetőséget fogalmaztak meg, amik közül nyilván a legdominánsabbak a pszichoanalitikus személyiségfejlődési modellek (Freud, Klein, Mahler, Kernberg, stb.) valamely korai szintjén történő elakadás (fixáció) majd később ugyanoda történő regresszió. Ezen túlmenően is számos hipotézis felmerült, amik közül a legnagyobb figyelmet kapott elméleteket érdemes áttekinteni.

A korai analitikusok a szenvedélybetegséget az ösztönén és az én közötti konfliktus megnyilvánulásának tekintették, vagyis a felettes én és az én nyomása alól felszabaduló ösztönén orális mohósága nyilvánul meg, amit értelmezni és kontrollálni szükséges. Egyes terapeuták azt hangsúlyozták, hogy a felettes én súlyosan deficites, így a kontrollvesztett függőséget úgy lehet gyógyítani, ha a terapeuta saját felettes énjét „kölcsonzi” szigorúságával. A tárgykapcsolat elméleti terapeuták a drogfüggők archaikus tárgyfüggőségére kezdtek fókuszálni, vagyis a drog is lehet tárgy jellegű, vágykielégítő, archaikus objekt, így a személyiségfejlődés során sérült tárgykapcsolati egység következményeként az elvesztett tárgy pótlásának kísérlete jelenik meg a függőségben. A drog ezzel összefüggésben a magány ellen is megvéd, ha a függő képtelen más átmeneti tárgy létesítésére, akkor az elvesztett tárgyat pótolja szerekekkel. Ezt a modellt igazolódik a gyakorló terapeuták megfigyelése által: ha a terápiás szövetség megerősödik és a terapeuta képes átvenni a tárgy funkcióit, akkor a drog iránti sóvárgás lecsökken. Hasonló terápiás tapasztalat, hogy a legtöbb drogfüggő az affektusok elhárításának sérülésétől szenved (az érzelmek traumatikus természetűek, amit a drog segítségével próbálnak tompítani). Végül fontos tudatosítani, hogy a legtöbb pszichoaktív szernek kettős arca van: a kellemes élmények, ami idealizált és az öndestruktív jelleg (ezáltal a szer is lehet önbüntető, főleg ha lassú öngyilkossághoz vezet), ami gyakran bagatellizált. A tárgykapcsolati megközelítés éppen ezt tudatosítja, hogy a korai személyiségfejlődési elakadás hasítása (szélsőséges idealizálás és devalválás) mennyire illeszkedik a drogra. Ennek visszajelzése és értelmezése a kitartó pszichoanalitikusan orientált pszichoterápiás munka során azonban gyógyulást hozhat (Director, 2002).

Összefoglalás

A tanulmány célja a mostanra már több, mint százéves pszichoanalízis történetének és alapfogalmainak rövid bemutatása, hogy a Freud-ot követő jelentősebb irányzatok elméleti megközelítései is érthetővé váljanak. A pszichoanalízis elméletei közül persze számos mára megcáfolódott, számos elmélet felülíródott, azonban alapgondolatai a mai napig érvényesen hatnak a drogfüggőség kialakulásának és gyógyításának megértésében. A legismertebb önmedikalizációs modell ismeretében fontos tudatosítani, hogy a drogfüggőség hátterében személyiségfejlődésbeli elakadás is lehet, amely így pszichoanalitikusan orientált módon is kezelhető.

Irodalomjegyzék

American Psychiatric Association – APA (2013): DSM-5 referencia kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz. Oriold és Társai Kiadó, Budapest.

WHO (1995): BNO-10 zsebkönyv. Népjóléti Minisztérium, Budapest.

Denend, J. V. (2009): Melanie Klein, Drug Crimes, and Women. *Studies in Gender and Sexuality*, 11, 1, 10-23.

Director, L. (2002): The Value of Relational Psychoanalysis in the Treatment of Chronic Drug and Alcohol Use. *Psychoanalytic Dialogues*, 12, 4, 551-579.

Freud, S. (1990): Önéletrajzi írások. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.

Freud, S. (1995): A szexuális élet pszichológiája. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.

Gabbard, G. O. (2016): A pszichodinamikus pszichiátria tankönyve. Lélekben Otthon Kiadó, Budapest.

Gerevich J. (2000): Kémiai függőségek pszichoterápiája. In: Szőnyi G. és Füredi J. A pszichoterápia tankönyve. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Hamilton, N. G. (1996): Tárgykapcsolat-elmélet a gyakorlatban. Animula Kiadó, Budapest.

Kernberg, O. F. (2019): Súlyos személyiségzavarok kezelése – Az agresszió feloldása és az erotika felépülése. Oriold és társai Kiadó, Budapest.

Khantzian E. J. (1997). The self-medication hypothesis of substance use disorders: a reconsideration and recent applications. *Harvard review of psychiatry*, 4(5), 231–244.

Klein, M. (2000): Irigység és hála – tanulmány a tudattalan forrásokról. Animula Kiadó, Budapest.

Misch, D. A. (2000): Basic Strategies of Dynamic Supportive Therapy. *Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 9, 173–189.

Ratkóczi, É. (2010): Életesemények lelki zavarai II. A személyiségzavarok. Párbeszéd Alapítvány, Budapest.

Straussner, S. L. A. & Spiegel, B. R. (1996): An analysis of 12-step programs for substance abusers from a developmental perspective. *Clinical Social Work Journal*, 24, 3, 299-309.

Yakeley, J. (2018): Psychoanalysis in modern mental health practice. *Lancet Psychiatry*, 5, 5, 443-450.

A követendő irány? - Marihuána legalizációs törekvések és azok hatásai Uruguayban és Argentínában

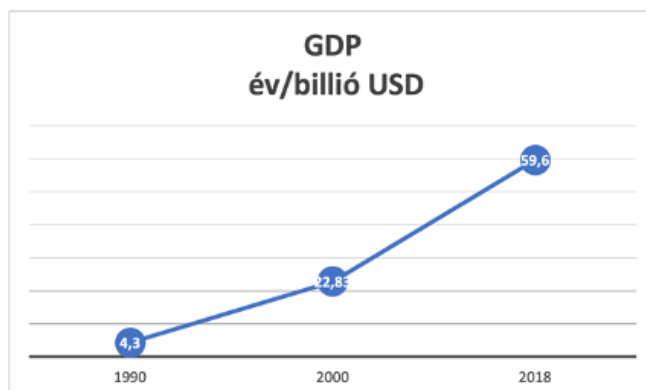
BARÁTH NOÉMI EMŐKE

Absztrakt: 2013. december 10-én Uruguayban legalizálták a marihuánafogyasztást, a termesztést és birtoklást – szigorú keretek között. Ezt a világon egyedülálló döntést járja körbe részletesen a tanulmány. Elemezzük, hogy milyen politikai és társadalmi berendezkedés tette lehetővé ezt a lépést, és ennek milyen hatása volt a bűnözési rátára, az egészségügyi ellátórendszerre, valamint a gazdaságra. Megvizsgáljuk, hogy a szomszédos Argentínában miként követik az uruguayi példát. A tanulmány végén a további elemzési lehetőségek jegyében felvillantunk néhány érvet a magyarországi mintakövetéssel kapcsolatban.

Kulcsszavak: legalizáció, marihuánafogyasztás, kábítószer-kereskedelem, Uruguay, Argentína

Szabadság 176.2 négyzetkilométeren

Uruguay egy fónixhez is hasonlítható, hiszen Latin-Amerika egyik legsikeresebb országa, az őt ért nehézségek leküzdése miatt. Számos megpróbáltatás sikeres teljesítése vezetett oda, hogy latin-amerikai Svájcnak is nevezik. A népesség Magyarország egyharmada, 3,45 millió fő. A lakosság közel 10%-a tartozik a szegénységi küszöbön élőkhez[1]. 2010-ben a szegénység kétszer ennyi embert érintett. A születéskor várható élettartam, 78 év[2].

1. ábra: Uruguay GDP alakulása (év, billió USD.) Forrás: databank

A bruttó hazai termék (GDP) [3] éves növekedése 1990-ben 0.3% volt, 2000-ben negatív irányt vett és -1.9%-ot rögzítettek, 2010-ben 7,8%, 2018-ban pedig 1,6 % (URL1).

Az ország mottója: Szabadság vagy halál (Libertad o Muerte) (URL2). Ezek mögött a számok mögött a számos hatás felfedezhető. Elsőként vizsgáljuk meg, hogy milyen társadalmi és gazdasági változások fedezhetők fel az ország múltjában.

A történelem, a múlt meghatározza a jelenünket, így az uruguayi történelem nagyvonalú áttekintése is hozzájárulhat ahhoz, hogy megértsük milyen társadalmi-, politikai- és gazdasági fordulatok vezettek a mostani értékrendhez. A kezdetek a XVII. századba nyúlnak vissza. A gyarmatosítás későn kezdődött el ezen a vidéken. A jó termőtalajjal rendelkező terület kedvezett a szarvasmarha tenyésztésnek, így ez indította el a terület benépesedését. A spanyolok és a portugálok territórium vitáinak következményeként 1726-ban spanyol katonai kikötő épült Montevideóban (idézi Szilágyi, Bács, 2019). A szarvasmarha állomány feldolgozásával alakították gazdasági tőkévé az állattenyésztést és a kedvező termőföldet. Egyre több brazil és argentin tímár, cserző és nyúzó érkezett erre a vidékre. 1810-ben Buenos Airesben forradalom tört ki, amit a montevideói nemesek nem támogattak, hiszen ők a spanyol monopólium által részesültek nagyobb haszonban. A hadba vonulás a kisbirtokos és a földbirtok nélküliek számára azonban nem volt kérdés. A La Platától (az Ezüst folyó torkolatvidéke) keletre létrejött a Föderális Liga. Csapataikat 1816-ban a portugálok levertek, így a „felkelés” nem volt sikeresnek mondható. Öt évvel később, 1821-ben Uruguay de iure a Portugál–Brazil Egyesült Királyság, majd három év múlva, 1825 augusztus 25-én kikiáltották Uruguay függetlenségét. 1830-ban életbe lépett Uruguay Keleti Köztársaság alkotmánya is, amely két éven keresztül készült. Érdekes, hogy a választójogot cenzushoz kötötték (Constitución de 1830 Sección II. Capítulo III. Artículo 11.), amely korlátozás a lakosság jelentős

részét magában foglalta: írástudatlanok, nők, rabszolgák, idénymunkások, sorkatonák, állam adósai, részegesek, csavargók, bűnelkövetők, fizetett szolgák nem szavazhattak. A XIX. század közepétől folyamatosak az ország területén a politikai beharcok, felkelések, amelyek az - amúgy is ingatag pilléreken álló- államot tovább gyengítették. 1903-ban a Színes Párt (Partido Colorado) nyerte meg a választásokat, fő politikai programjuk az államigazgatás és az egész állam modernizálása volt. A belpolitikai ellentétek továbbra sem csillapodtak, és a Fehér Párt (később Nemzet Párt – Partido Blanco, Partido Nacional) lázadást szított, amely az utolsó agrárlázadásként van számontartva. A „fehérek” győzelmével José Batlle y Ordóñez a modern uruguayi állam atyjává vált. Nézetei szerint az állam kell a fő munkaadó legyen, ami lehetővé teszi, hogy nagy létszámú, liberális beállítottságú, iskolázott réteg kerüljön az államigazgatásba. Ekkor választották el az államot és az egyházat. 1917-től a végrehajtó hatalmat egy testület gyakorolta, az egyszemélyi vezetés helyett. 1932-ben a nők is szavazati jogot kaptak, amely döntés után „Amerika Svájcaként” emlegették Uruguayt (Skindmore, 2010). Az ország midig a világháborúk győzteseként jött ki, hiszen a folyamatos hűskészítményeket szállított a szövetségeseknek és ez komoly gazdasági lendületet eredményezett. Az exportbevételeket a hazai ipar fejlesztésébe forgatták át és arra törekedtek, hogy az importot is csökkentsék. Az építőipari szektor nagy létszámú munkavállalónak tudott megélhetést biztosítani. Az állattenyésztés exportja ugyan jelentősnek számított, annak színvonala megrekedt a század eleji színvonalon (Alzugaray 2007). A profitmaximalizálás miatt az állattartást elkezdtek szomszédos országok bérbe vett területeire kihelyezni, ahol a munkaerő is kedvezőbb volt, ám annak színvonala is, amely érezte hatását és a korábban említett ipari fejlesztések is stagnálni kezdtek. 1950-ben már jelentős zuhanórepüléssel jellemezhető a gazdasági működés. A konzervatív „Fehér Párt” próbálta korrigálni a zavarokat, ám további nehézségekkel is szembe kellett nézniük, amelyek a Nemzetközi Valutaalapi javaslatokban jelentkeztek. A gazdasági „krízis” társadalmi feszültséget is generált, mivel a kormány 1968-ban befagyasztotta a béreket, hogy csökkentse a költségvetési hiányt. Az állampolgárok utcára vonultak. A Nemzeti Munkás Egyesülés (Convención Nacional de Trabajadores, röviden: CNT), mint a legnagyobb szakszervezet és az egyetemi hallgatói szervezetekkel közösen élére álltak ennek a tömeges megmozdulásoknak. Mint egy mellékággként ekkor jött létre a Tupamaros (MLN) néven elhíresült gerillaszervezet. Ebben a megoldásért kiáltó válságos helyzetben 1971-ben megalakították a baloldalinak mondható Széles Front (Frente Amplio) koalíciót, aminek az élére Líber Seregn nyugállományú tábornokot nevezték ki, akit politikai nézetei miatt többször bebörtönöztek 1973-1984 közötti időszakban (Israel, 2016). Az elnökválasztást végül Színes Pártot képviselő Juan María Bordaberry nyerte meg. Fő lépésként a parlament megszavazta a „belső háború törvényt”, amely totális hadviselést tett lehetővé a gerillák ellen. Ezt követően az elnök a Fegyveres

Erőkkel szövetkezve puccsot hajtott végre és feloszlatta a parlamentet, civil-katona típusú diktatúrát vezetett be, törvényen kívül helyezte a baloldali pártokat, szakszervezeteket és az alkotmányos garanciákat. Egy sötét korszak vette kezdetét, ahol mindennaposak voltak az ellenzékiek bebörtönzései és a kínzások. Tilos volt bárminemű politikai tevékenységet végezni. A diktatúra időszakában a nemzeti vagyon transznacionális vállaltok érdekeltségébe került (idézi Bacsó, Prieto, 2013). A reálbérek több mint felére csökkentek és az ország adóssága is ötmilliárd dollár volt, amely a saját gazdasági mutatóit nézve nem nevezhető elhanyagolható összegnek. 1980-ban az ország vezetése szerette volna intézményesíteni az autoriter rezsimit, és népszavazást írt ki. 1,3 millió szavazóból 552 ezer fogadta volna el a diktatúrát (42,51%), a többiek ellene vagy érvénytelenül voksoltak (URL3), ám a változás lassan vette kezdetét. 1983-ban megalakult a Dolgozók Szakszervezetközi Plénuma (Plenario Intersindical de Trabajadores, röviden: PIT), akik a megmozdulások élére álltak és elérték, hogy választások legyenek 1984-ben. A Színes Párt jelöltje nyerte el az elnöki pozíciót és elkezdte a diktatúra által okozott társadalmi, gazdasági, politikai és morális károk helyreállítását. A politikai foglyok amnesztiával szabadultak, visszaállította az alkotmányos garanciákat, a szabadságjogok ismét gyakorolhatóak voltak. A diktatúra időszakában történt visszaélések kivizsgálására bizottságot állítottak fel és számos felelőst állítottak polgári bíróság elé. 1989-ben a gazdasági hanyatlás lassítása miatt a kormány titkos megállapodást kötött a Világbankkal a felhalmozott adósság visszatörtlesztéséről (Alzugaray, im 1991-ben a Nemzeti (Fehér) Párt vezette az országot, aki folytatta elődje munkáját és tovább emelte az adókat és az állami cégeket privatizálása sem állt le. A politikai berendezkedés azonban lehetővé tette, hogy a népet érintő jelentős kérdésekben népszavazást lehessen kiírni. Így történt a privatizáció törvény referendumos „megvitatása”, amely eredményeként hatályon kívül helyezték az említett jogszabályt. Az újabb politikai ciklusváltással 1994-ben ismét bizalmat szavaztak a Színes Párt korábbi elnökének, aki talpra állította az országot tíz évvel korábban. A pártok támogatottsága nagyon szoros volt (mindhárom jelentős párt közel 30-30%-os szavazótáborral tudhatott magáénak) a „színes” kormányzás alatt. Az ellenzéki Encuentro Progresista szervezet is szeretett volna szerepet vállalni az ország vezetésében, mint „új politikai szereplő”. Az 1999-es elnökválasztás során olyan komoly ellenfélnek tűnt, hogy a két örök rivális Színes és Nemzeti/Fehér Párt szövetségre léptek egymással. Az összefogás meghozta a várt eredményt, az új koalíció jelöltje: Jorge Batlle lett, aki a szavazatok 52%-val megnyerte a választást (URL4).

2002-ben komoly gazdasági válság kezdett kialakulni az országban, amely a hosszú évekre visszanyúló gazdaságteljesítmény-romlásnak volt köszönhető, valamint a környező exportpiacok felvevőképességének a gyengülése. Az emberek ismét utcára vonultak, hogy nemtetszésüket kifejezzék. A hatás nem maradt el (ugyan nem biztos, hogy ennek a tiltakozások eredményeként), mivel a kormány újabb hitelhez folyamodott a Nemzetközi

Valutalapoz, hogy a recessziót maga mögött tudja. A hitel feltételeként vállalta az ország vezetése, hogy két éven belül, 2004-re a pénzügyi egyensúlyt helyreállítja. A Valutaalap támogatta a kormányt a privatizálási törekvéseiben, amely az energetikai szektort, az olajfeldolgozást és távközlést és vasúti közlekedést is érintette (Alzugary, im). Mindez nem volt elég ahhoz, hogy az államcsőd szele ne érintse meg az országot. Az argentin válság hatására az argentin betéttulajdonosok elkezdtek az uruguayi befektetéseikből kivonni a tőkéjüket, amely főleg a banki szolgáltatásokat ölelte fel. A gazdasági krízis károkozásának csökkentésére az Egyesült Államokhoz folyamodott kölcsönért az uruguayi vezetés. Ezzel lehetőség nyílt a banki rendszer átstrukturálására és a gazdasági mutatók kontroll alatt tartására. A választott stratégia sikeresnek bizonyult és a válságot megfékeztek. A társadalmi változások a gazdasági nehézségek eredményeként szintént fontosak. A kivándorlás növekedett, a GDP stagnált, az életminőség romlása széleskörűen hatott az állampolgárok mindennapjaira. A „svájci” pompa tovaszállt, sérülékennyé és óvatossá tette a gazdaságot, amely ki volt szolgáltatva az export miatt a környező országoknak (Argentínának, Brazíliának).

A belpolitikai változások 2004-es elnökválasztáskor is éreztették hatásukat, az Encuentro Progresista – Frente Amplio – Nueva Mayoría hármas szövetségnek szavazott bizalmat a választók több mint fele (50,45%, a Színes párt csupán 10%-os támogatottságot ért el). Az ország vezetője, a történelem során először, egy baloldali elnökjelölt lett (Dömény, 2007). A megalakuló kormány mezőgazdasági minisztere Jose Mujica volt. A szükséghelyzet megoldására Szociális Válságtervet dolgoztatott ki (Plano de Emergência Social, 2005), hogy az egészségügyi, szociális, oktatási deprivációban élők helyzete két éven belül javuljon. 2010-ben a stafétabotot José Mujica vette át. Tanulmányunk szempontjából érdemes a baloldal új elnökét jobban megismerni.

A gerillaszervezetből az ország élére

A hatvanas években a Nemzeti Felszabadítási Front – Tupamaros csoport baloldali, marxista, városi gerillaszervezetként jött létre. A Tupamaros név utalás a IXVIII. századi latin-amerikai függetlenségi harcok egyik kiemelkedő vezetőjére, José Gabriel Condorcanquí Tupac Amarúra volt. Számos bűncselekmény elkövetése köthető hozzájuk: bankrablásokat, emberrablásokat, politikai gyilkosságok. Az nyolcvanas évektől kezdve profilt váltottak és politikai téren folytatták tevékenységüket. Részesei az Uruguayt több perióduson keresztül kormányzó Frente Amplio pártszövetségnek, amelynek jelöltje, Tabaré Vázquez személyében először 2004-ben nyerte el az elnöki posztot. Az elnöki székben követte őt José Mujica, a Tupamaros egyik kiemelkedő vezetője (URL5). Mujica több mint 14 évet töltött 1973 és 1985 közötti

időszakban a katonai diktatúra börtöneiben. Az akkori rezsim túszként tartotta fogva nyolc másik társával közösen. Azzal fenyegették meg, hogy ha megint elszaporodnak a gerillaakciók - bankrablások, emberrablások, amelynek zsákmányát általában a szegények között osztották szét -, akkor végeznek velük (URL6). 2010-ben előlépett elnökjelöltként, majd bizalmat szavaztak neki a választások során. Nagyon kedvelte az uruguayi nép, mivel lemondott a politikai pozícióval járó magas juttatásokról, az elnöki rezidenciát eladta és helyette egy viskóban élt. Nem szerette a pazarlást és ezt beemelte a politikai diskurzusaiba is. Ebben rejlik a marihuánalegalizálási törekvés is. Állami monopóliummá tette a könnyűdrog termelést és terjesztést, ezzel növelve a gazdasági bevételeket, tisztítva a fekete-piaci drogkereskedelmet.

A marihuánalegalizálás Szent Grálja- Az 19.172. számú törvény

2012-ben az elnöki ciklus közepén Uruguay kormánya nyitott volt elfogadni, hogy a kannabiszt legalizálni kívánják (URL7), a bűncselekmények visszaszorítása és az egészségügyi kockázatok végett. Érvelésük szerint a törvény által csökkenni fog a kábítószer-kereskedelem profitja a szervezett bűnözők körében, és az ezzel járó erőszak, valamint az ezzel összefüggő társadalmi problémák.

Az uruguayi szenátus 2013-ban 16-13 arányban szavazta meg a legalizálásról szóló törvénytervezetet, amelyről korábban népszavazás is volt. Ebből is látható, hogy a legalizálást támogatók és az ellenzők tábora közötti különbség nem tolódik el egyik irányban sem jelentősen. Karácsonyi ajándéknak is tekinthetik a fogyasztók, hogy az elnök december 23-án aláírta a törvényt. Az Uruguayi Nemzeti Kábítószerügyi Tanács titkára, Julio Calzada álláspontja szerint a kormány felelős a termelési folyamatok szabályozásáért. A szabályozás 2014. májusban lépett volna hatályba, ám nehézségekbe ütközött. A hátráltató tényezők közé sorolják a politikai ellenzék által szervezett tüntetéseket, az adminisztrációs platform lassú kialakítását. A bürokrácia lassította, hogy megvalósuljon a sokak által várva várt legális fű fogyasztás (URL8). A jogszabály értelmében minden 18 év feletti uruguayi állampolgárnak regisztrálnia kell az állam által létrehozott rendszerben és ezáltal jogosult lesz éves szinten 40 gramm marihuána „rekreációs célú” vásárlásra. Természetesen a szabályozás részletesen kitér arra, hogy milyen keretek között hol és miként vásárolható a fű. Továbbá megengedi, hogy személyenként hat növényt tartson a regisztrált személy, de azt csak saját használatra tarthatja (maximum 480 grammot „szüretelhet”), kereskedelmet nem folytathat. Marihuána termelői klubok működése során pedig legfeljebb 99 kannabisznövény termesztését engedélyezték. Létrehozták az Instituto de Regulación y Control del Cannabis (röviden: IRCCA), amely a „kannabisz szabályozó intézet” funkcióját látja el. 2015-ben 2743 regisztrált személyi

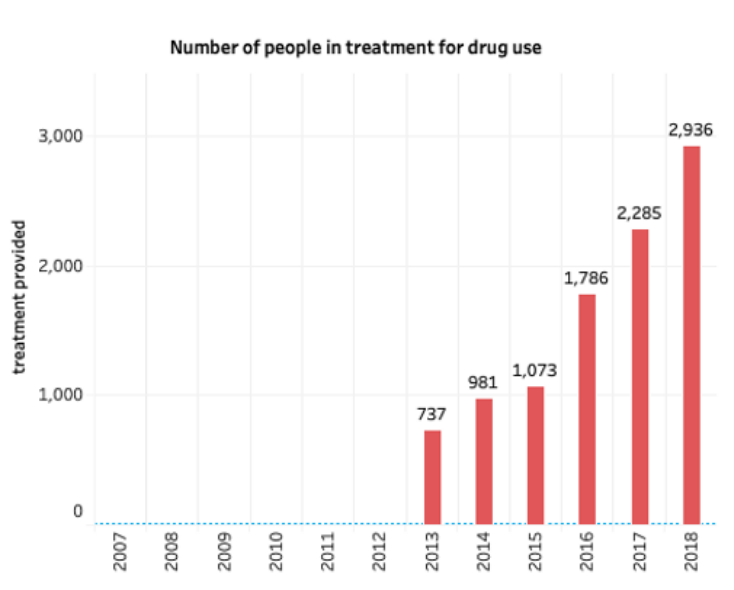
termelő volt (URL9), 2017 óta pedig gyógyszertárak is árusíthatják a kannabiszt. 2018-ban 16 gyógyszertár kapott engedélyt arra, hogy kannabisz-terjesztő legyen és csak a regisztrált fogyasztóknak adhatott el. A termékínalat monokróm, lehet választani Alfa1 és Béta1 között, mindkettő alacsony THC-tartalommal rendelkezik. A vásárlás során ujjlenyomatolvasással kell a személyazonosságot hitelesíteni. Ez nem kis terhet ró a kereskedelmi egységre, vagyis a patikára.

Zöld-hatás

A legalizálással a bűnelkövetési ráta csökkenését várta a kormány. Ennek a tettenérése a statisztikával ragadható meg látványosan.

A lefoglalások alkalmával a legalizáció ellenére közel 2500 gramm marihuánát foglaltak le (URL10) 2018-ban, ez 23% növekedés az előző évhez képest. Ez a szám a törvény hatályba lépésnek évében az alábbiak szerint alakult: 2014-ben 1500 Kg, 2015-ben 2600 Kg, 2016-ban több mint 4300 kg, 2017-ben 1900 kg-nál is több volt a lefoglalt marihuána mennyiség. Ebből az látható, hogy az illegális kereskedelem nem tűnt el, csupán átalakult, de a hatóságokat nem hagyta munka nélkül.

A szervezett-bűnözés kasszájából a legalizálással jelentős összeget vettek így el, de a kokain-ínalat is ott van a vezető bűnügyi adatok között (URL11). A kábítószer-használók rehabilitációs kezeléseken való részvételre 12%-ban a marihuána-használókat, 86,9%-ban kokain-fogyasztókat regisztráltak. Ebből is látható, hogy a legalizálással másik típusú kábítószerhasználók jelentek meg az ellátásban, a hangsúly eltolódott 2018-ban. A szerhasználattal összefüggő halálozási okok között 2011-ben 216 főt, 2014-ben 11 főt, míg 2015-ben és 2016-ban 264 személyt regisztráltak. A kábítószer-használattal összefüggésben kezelt személyek számának folyamatos növekedése figyelhető meg az alábbi ábrán. A legalizációt követő évben a kezelésben résztvevők számában kis mértékű növekedést láthatunk, ám a harmadik évben, 2016-ban, közel 60%-os növekedés tapasztalható a 2013-as évhez képest, majd ez a segítségre szorulóknak száma tovább növekedett és ez a tendencia nem állt meg 2018-ban sem. Fontos szem előtt tartani, hogy amikor egy személy drogrehabilitációs kezelésen vesz részt, akkor egy olyan szerhasználói életút van már mögötte, ami hozzájárult ahhoz a belátásához, hogy professzionális segítséget kérjen. A számok mögött látni kell, hogy legalább ennyi család is érintett a "szerhasználatban", mivel valamennyi kezelt személy mögött valamilyen családi kötelék is található.

2. ábra Kábítószer-használók kezelésének alakulása. Forrás: dataunodc

A fogyasztók száma növekedett, így ennek hatása az ellátórendszer rehabilitációs részlegén is érezteti hatását. Lehet, hogy szabad keze van a fű fogyasztójának, de amennyiben kialakult a függősége, a szabad hozzáféréssel nem ösztönözzük a „teljesebb” élet felé. Továbbá, a lehetséges magyarázatok közé sorolható az is, hogy amennyiben a fogyasztás már nem büntethető, bátrabban kérnek segítséget a szerhasználók, ami egy nagy kapacitással rendelkező ellátórendszert igényel.

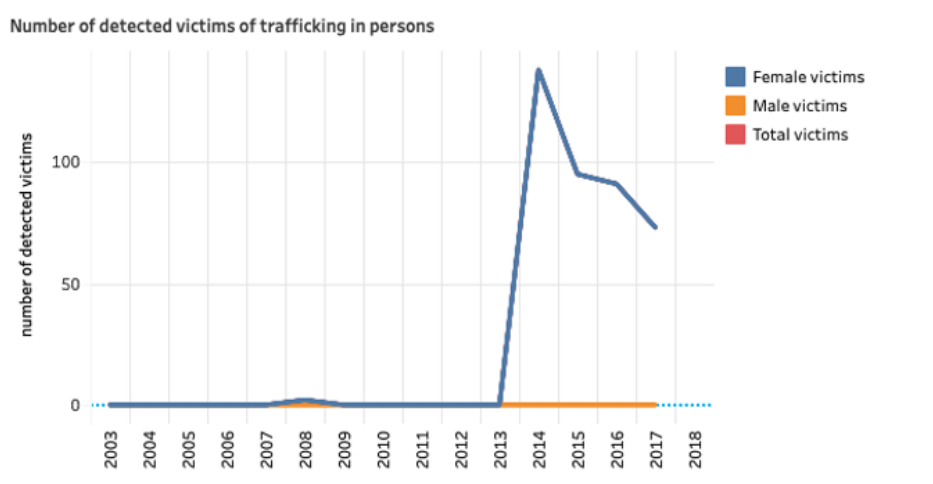
A bűnözési ráták vizsgálata nem maradhat el a gyilkosságok számának vizsgálata nélkül.

3. ábra Emberölések. Forrás: dataunodc

Látható, hogy az 100.000 főre jutó emberölések száma 2015-ben érte el a 8%-os csúcs átlagot, ami a legalizálást követő évben tetőzött, majd jelentéktelen csökkenést követően ismét sosem látott növekedést figyelhetünk meg. Az erőszakos bűnelkövetési ráta nem túl kedvező.

Az emberkereskedelem is virágzásnak indult 2014-től, hiszen a szervezett-bűnözés alkalmazkodott a kialakult helyzethez és bevételeit sajátosan egészítette ki, ez pedig jelentős társadalmi károkat tud okozni.

4. ábra Emberkereskedelem áldozatai. Forrás: dataunodc

A rablások, lopások száma is növekedett. Egyáltalán nem váltotta be a várt hatást a legalizálás, mivel a bűnelkövetés nem, hogy csökkent, hanem megállíthatatlanul növekszik. Ez szintén jelentős terhet ró a nyomozóhatóságra.

Bűncselekmény/ év	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Rablás	13 829	15 033	15 414	16 718	28 577	21 378	20 378	19 445
Lopás	95 269	97 573	96 827	97 465	101 683	109 334	114 985	115 593

5. ábra Rablás és lopás bűncselekmények alakulása. Forrás: dataunodc (saját szerkesztés)

A gazdasági fellendülés egyik oka lehet a mezőgazdasági marihuána termelés. Uruguayban - valóban- hatalmas területeken lehet marihuánaültetvényen gazdálkodni. Ezeknek a mezőgazdasági cégeknek engedélyük van, hogy a növények 1%-nál több vagy kevesebb THC tartalommal is rendelkezzenek (pl. CPLant cég) (URL12). Így lehetséges, hogy exportálni is tudják őket, főleg Svájcba, ahol hasonlóan nyitottság jellemzi a drogpolitikai szcénát.

Argentína, Uruguay nyomában

Akik követni szeretnék - egy argentin kutatási jelentés összegzése

A társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedés hasonlósága végett a szomszédos argentinok is üdvözlőnék az uruguayihoz hasonló drog-szabályozást. Ennek érdekében folyamatos kutatásokat végeznek, hogy minél jobban megismerjék a fogyasztással kapcsolatos attitűdöket.

Lezárult egy nagy kutatás (EPC), amely felmérés egy hónapig volt elérhető az interneten. Az Argentin Kannabiszkultúra Tanulmányok Központjának (Cecca) projektjének része volt, amelyben a Quilmes Nemzeti Egyetem (UNQ) történelem szaka is részt vett. Emiliano Flores a kutatás vezetője úgy összegezte a tapasztalatokat, hogy a vártál is magasabb volt a részvételi arány, hiszen 64 646 válaszadó töltötte ki az online kérdőívet. Kiemeli, hogy a kutatás nem tekinthető reprezentatívnak, bizonyos korcsoportok és területi régiók felülreprezentáltak, de a mintanagyság miatt reprezentatívnak tekintik. Ez módszertanilag aggályos! Lássuk a számokat: összesen 24 tartományból érkeztek a válaszok, amely a kutatók szerint arra enged következtetni, hogy a kannabiszt használók köre országszerte elterjedt. A minta 16 és 92 év közöttieket tartalmaz. Kiemelik, hogy az idősebb korosztálynak a jelenléte kivételes, hiszen nem nagyon szoktak ilyen felmérésekben részt venni, technikai vagy egyéb akadályozottságuk miatt. 65 000 fős populáció áll rendelkezésükre és 57 változót tartalmazó adatbázist fognak elemezni. Megvizsgálják a kannabiszt használó személyek „problémáit”, kezdve azoktól, akiknek jogi „nézetelérések” voltak, egészen azokig, akiknél problémás felhasználást azonosítottak. A kutató szerint: „Ma, azzal a kevés adattal, amit feldolgoztunk, tudjuk, hogy ez egy olyan jelenség, amely minden korosztályt magába foglal. Erősen terjed az egész országban, és sokkal változatosabb, mint azt eleve elképzeljük”.

A kutatásról részletesen

A fenti kutatási weboldalon a kérdőív már nem érhető el, csupán a leírása. Az első nemzeti felmérés a kannabiszt használókról Argentínában a Kannabiszkultúra Tanulmányok Központjának (Cecca) interdiszciplináris kutatási projektje volt, a Quilmes Nemzeti Egyetem társadalomtudományi alapszakának és a THC Magazinnak a közreműködésében valósult meg. A cél az argentinai kannabiszhasználat szokásainak, motivációinak, igényeinek és fajtáinak megismerése, valamint a felhasználók főbb problémáinak azonosítása. Állításuk szerint: „Így

felépíthető hazánkban a kannabisz-használók univerzumának térképe, hogy empirikus adatok alapján elősegítse a minőségi vitákat és a közpolitikákat.”

A kérdőívet egy interdiszciplináris csoport készítette, és 4 hétig volt elérhető, csak online formában. A kitöltés becsült ideje 10 perc volt.

Az El Ciudadanóval folytatott párbeszéd során Luis Osler, a Cecca elnöke kifejtette: „A legteljesebb térképet akartuk a szerhasználatról. Az egyetlen statisztika a kriminalizációról szól (azokat tartalmazza, akiket a rendőrség fogyasztás miatt tartóztatott le). Adatok nélkül nem beszélhetünk a szabályozásról, mert a mítoszok legyőzik a valóságot”. Az ügyvéd szerint az információ nemcsak a jövőbeni média- és jogalkotási vitákban szolgál segítségül, hanem az állam számára is fontos lesz a közegészségügyi politika kialakításában, valamint az üzemek irányításában is (hogyan kell előállítani és forgalmazni).

Sedronar által 2017-ben készített és közzétett kérdőívet is érdemes megemlíteni. Bár nem kizárólag a kannabiszról szólt, 20 658 fő töltötte ki, 12 és 65 év közötti résztvevőket ért el Argentína 24 kerületéből. Az adatok elemzése során azt találták, hogy a leggyakrabban használt kábítószer továbbra is az alkohol és a dohány, de észrevették, hogy a kiskorúak körében nő az egyéb illegálisan értékesített kábítószer, például a kokain vagy az ecstasy fogyasztása. Flores szerint „Korábban egyértelműbb volt a felhasználók profilja - társítva a fiatalokkal, sőt, a zenei kultúrával is -, de manapság a valóság sokkal változatosabb.” A Cecca, az UNQ és a THC felmérése egy nappal azelőtt jelent meg, hogy a kormány közzétette a gyógyszerhasználati törvény új szabályozását.

Cecca egyike azon több mint 40 civil szervezetnek, amelyek 2019 szeptemberében 5 megállapodási pontot fektettek le a legális kannabisz szabályozásáról. Az elképzelés az, hogy a jogalkotás előtt folytassanak vitát az egyesületek, intézmények és egyéb érintett szervezetek (URL13).

A 883/20 rendelet argentin rendelet

A törvényt 2020 november 12-én fogadták el (URL14). A Kongresszusban van egy olyan projekt, amely átfogó rendeletet dolgoz ki arra, hogy véglegesen eltávolítsa a kannabiszt a tiltott anyagok listájáról. A kormány nem csak a növényt kívánja eltávolítani a 23 737 drogtörvény tiltott kábítószer-listájáról, és így legalizálni. Jóváhagyás esetén a kannabisz-klubokat is engedélyezhetnék, és amnesztiát kapnának azok a fogvatartottak, akik jelenleg marihuána-termesztés miatt büntetésüket töltik. A 883/20 rendelet révén jóváhagyták a 27 350 számú törvény új szabályozását, amely szabályozza a kannabisz növény és származékainak

fájdalomcsillapító gyógyászati, terápiás és/vagy palliatív alkalmazásának orvosi és tudományos kutatásait.

A CONICET számos kutatója vett részt 2019 óta különböző üléseken a Tanács Kannabisz- és Gyógyszerhasználati Hálózata (RACME) keretében, amelyeken kiemelték a jogszabályok változásának szükségességét, és aktívan dolgoztunk az új rendeleten, amelynek célja a tudományos kutatás elősegítése és lehetővé tétele, valamint a gyógyszeres kannabisz termesztésének, használatának és előállításának dekriminalizálása. „Nagyon örülünk ennek a rendeletnek, amely garantálja a gyógyszeres kannabiszhoz való hozzáférést. Ez egy nagyon fontos politikai döntés, amelyet köszöntünk és megköszönjük a harcot kísérő képviselőknek, valamint a felhasználóknak és az édesanyáknak, akik ennek a harcnak a főszereplői, valamint a CONICET tagjainak, akik összefogták ennek javaslatait. Szabályozás, miszerint a végrehajtó hatalomra emelték őket.” - mondta Twitter-fiókjában Carolina Gaillard, aki a törvény 2017-es megalkotásakor a Helyettesek Egészségügyi Bizottságának elnöke volt.

Összegzés

A tanulmány körbejárta a világ első olyan országának a történelmét, gazdasági- és bűnözési statisztikáit, amelyek lehetővé tették az uruguayi felnőtt állampolgárok számára a rekreáció- és gyógyászati célú kannabisz használatot. Láthattuk, hogy a legalizációs törekvés mögött a gazdaság fehérítése mellett, a bűnözés csökkentése is cél volt. A marihuána fogyasztás keretek közé van szorítva, de legális és nyomon követhető az állami adatbázisban. Kijelölt gyógyszertárakban hozzáférhető, ám ott is csak készpénzzel lehet fizetni érte. A rehabilitációs lehetőségek megteremtése, az iskolai felvilágosító tevékenység, az ártalomcsökkentési programok és a termelést felügyelő állami apparátus azonban ki kellett alakuljon, ez pedig a költségvetésben jelentős részét igénybe veheti. Az állam bevételei ugyan növekedtek, de ennek számos hátulütője is lehet (növekvő kábítószer-kereskedelem, bűnözési ráta átstrukturálódása).

Felmerülhet a kérdés, hogy mi, magyarok miért nem követjük ezt a remek gazdasági modellt? Szem előtt kell tartani, hogy azt leszámítva, hogy Uruguay és Magyarország is egy-egy kontinens önálló országa, történelme, hagyományai és kulturális szokásai is eltérőek. Nem lehet lemásolni a latin-amerikai Svájc legalizációs törvényét, nem azért mert, Európának van saját Svájca, hanem mert a magyar társadalom eltérő szociokulturális és politikai értékekkel rendelkezik. Látnunk kell, hogy a marihuána legalizációs törekvés akár Argentínában, az uruguayi minta másolása esetén sem olyan egyszerű. Amennyiben hazánkban megvalósul a legalizáció, saját stratégia mentén kell a szabályozást kialakítani. A jövőbeli elemzések témájaként az uruguayi modell magyarokra vonatkoztatható elemi érdekese lehet megvizsgálni, mint például az iskolai felvilágosító tevékenység és az egészségügyi, -és nyomozóhatósági rendszer drogpolitikai szempontjainak fejlesztése, a legalizáció árnyoldalainak szem előtt tartásával.

Irodalomjegyzék

Alzugaray, Gustavo coord. (2007): Guía del Mundo 2007. Montevideo, Instituto del Tercer Mundo.

Bács Zoltán György – Hegedűs Barbara – Racs Marianna Katalin – Soltész Béla – Sente-Varga Mónika (2019) Dél-Amerika a 21. században – társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok. Campus Dialog, Budapest, 149.

Dömény Zsuzsanna (2007): Uruguay 33 év múltán. In Dömény Zsuzsanna: Latin-Amerika balra át!? Buda-pest, MTA. 63–70.

Israel, Sergio – Conteris, Valeria (2016): El General: biografía de Líber Seregni. Montevideo, GrupoPlaneta.

Skidmore, Thomas – Smith, Peter – Green, James (2010): Modern Latin America. New York – Oxford, OUP. 382.

Szilágyi Ágnes Judit (2009): A spanyol gyarmatbirodalom. In Poór János szerk.: A kora újkor története. Budapest, Osiris. 399.

Prieto, Andrés (2013): Pragmática y liberal. La Diaria, 2013. 06. 27. Forrás: <https://ladiaria.com.uy/articulo/2013/6/pragmatica-y-liberal/>

Internetes hivatkozások

URL1: https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=URY

URL 2: <https://www.globalblue.com/destinations/uruguay/10-fun-facts-about-uruguay>

URL3: www.uruguayeduca.edu.uy/efemerides/1327

URL4: www.elmundo.es/elmundo/1999/noviembre/29/internacional/uruguay.html

URL5: www.trackingterrorism.org

URL6: <https://www.origo.hu/nagyvilag/20130527-jose-pepe-mujica-uruguayi-elno-k-portreja.html>

URL7: <https://legislativo.parlamento.gub.uy/temporales/leytemp9846501.htm>

URL8: <https://www.vox.com/2014/8/5/5971441/marijuana-legalization-facts-uruguay>

URL9: https://hu.qaz.wiki/wiki/Cannabis_in_Uruguay

URL10: <https://dataunodc.un.org/data/drugs/Seizures%20trend>

URL11: <https://dataunodc.un.org/content/Country-profile?country=Uruguay>

URL12: <https://revistathc.com/2020/08/21/como-se-hizo-la-primera-exportacion-de-cannabis-uruguayo-a-europa/>

URL13: <https://www.elciudadanoweb.com/discutamos-cannabis-con-datos-lanzaron-encuesta-de-como-es-usado-en-argentina/>

URL14: <https://www.conicet.gov.ar/se-aprobo-la-nueva-reglamentacion-de-la-ley-de-cannabis-medicinal/>

^[1] Hazánkban ez az arány az uruguayi érték kétszerese.

https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/t2020_50.html

^[2] Magyarországon 75,94 év a születéskor várható élettartam.

(https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html) , Svájcban 83 év.

(https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tps00025.html)

^[3] Magyarország GDP-je (billió USD): 1990-ben 49,073 2000-ben 47,21, 2018-ben 160,419 billió USD.
(forrása: Worldbank)

A pszichoaktív szerfogyasztás összefüggése a tanulási mechanizmusokkal

RAFFAI GELLÉRT

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy megismerjük a viselkedéslélektani irányzatot és közvetlen magyarázóelvét – a tanulást – valamint annak különböző formáit. Az elemi tanulások, a klasszikus kondicionálás, az operáns kondicionálás, valamint a szociális tanulás ismertetését követően elemzésre kerülnek a drogfogyasztást tanuláseméleti szempontból magyarázó mechanizmusok. A tanulás modellje az addiktológia gyógyító és szemléleti modelljei között is megjelenik. A drogfogyasztás kialakulásában jelentős hatása lehet a családi szocializációnak valamint a kortársak hatásának is, akik szerepmellekként működve rizikótényezőként hathatnak az egyén későbbi pszichoaktív szerfogyasztására.

Kulcsszavak: drogfogyasztás, tanulás, modelltanulás

A viselkedéslélektan

Bevezetésként fontos tudatosítanunk, hogy a pszichológia, mint tudomány kifejezetten fiatal, hiszen azt Wundt 1879-es kutatásaihoz és Freud XX. század eleji pszichoanalitikus publikációhoz szokás kötni Európában. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államokban alig lemaradva, sőt szinte párhuzamosan Freud munkásságával William James és John B. Watson is megalapozta egy saját pszichológiai irányzat – a viselkedéslélektan (behaviorizmus) elindulását, amit hagyományosan a második nagy pszichológiai iskolának szokás nevezni. Watson vélhetően nagyban támaszkodott John Locke filozófiai téziseire, miszerint a gyermek születésekor egyfajta „tabula rasa” (jelentése tiszta tábla), vagyis minden olyan tényező, amelynek fejlődését köszönheti, a környezetből származik, vagyis a passzívan működő gyereket kizárólag annak környezete képes aktívan formálni. Watson 1913-ban fogalmazta meg a klasszikus behaviorizmus kiindulópontját jelentő legfőbb elveit. Elvetette az önfigyelést és élménybeszámolót, mint a pszichológiai vizsgálódások számára – szubjektivitásuk miatt – kevésbé használható módszereket, helyettük az ember viselkedésének természetes vagy laboratóriumi helyzetben történő megfigyelését helyezte előtérbe. Ennek kapcsán az egyéni fejlődés, az egészséges működés és a pszichopatológiák kialakulása szempontjából is a viselkedésre koncentrált, amelyet úgy definiált, hogy az az idegrendszer legmagasabb szintű tevékenysége által szervezett alkalmazkodási rendszer, amely az emberek számára lehetővé teszi a társadalmi környezetbe való beilleszkedésüket.

Watson az őt megelőző kutatók (pl. Ebbinghaus, Wundt) az állati és emberi viselkedés laboratóriumi körülmények közt történő kísérletes vizsgálatait folytatta, legismertebb a kis Albert bevonásával végzett kondicionált félelmi kísérlete, amely alapján a fóbia kialakulását magyarázta, ezt követően kutatási eredményei kapcsán ő és követői is pszichoterápiás implikációkat fogalmaztak meg (Mórotz, 2010).

A viselkedéslélektani modell tehát kizárólag az ember és a környezete közötti (jellemzően interszónális) kapcsolatot vizsgálja, kezdetben elhanyagolhatónak tartotta az intrapszichés folyamatokat (ezekre inkább a pszichoanalízis fókuszált). Ebből következően a pszichopatológiai jelenségeket is csak a megfigyelhető viselkedés rendellenességeire korlátozták, ebből következően a viselkedés minél alaposabb megfigyelését, leírását, elemzését és a személy és környezeti tényezőkkel való kapcsolatának feltárását tűzték ki célul. Mindezek alapján tehát a normális és a patológiás fejlődés alapmechanizmusaként a tanulás különböző formáit azonosították, amelyet az idegtudományok fejlődése is számos ponton megerősített azóta. A viselkedésalakulás kezdetben az S (stimulus / inger) – R (reakció) sémát követte, amit Tolman 1932-ben kiegészített S – O (organizmusos változó) – R sémára, később pedig Kanfer és Saslow (1974) munkássága alapozta meg a viselkedésszerveződés korszerű modelljét, amely a S-O-R-C-K sémát követi. Ebben S (stimulus) a viselkedés ingereit jelenti (külső és belső események; fiziológiai és kognitív ingerek), O (organizmusos változó) a „belső” környezet (biokémiai, fiziológiai, feldolgozásmódbeli sajátosságok, beállítódások stb.), R (reakció) a cselekvéses, élménybeli vagy tevékenységbeli válasz, C (konzekvencia) a viselkedésbeli következmények tényezője, végül K (kontingencia) a megerősítés sajátosságainak, szabályszerűségeinek tényezője. Ezzel a modellel közel egyidőben publikálta O’Leary és Wilson (1975) az ABC modellt, amely a tüneti viselkedés kiváltó helyzetét (A), magát a viselkedést és az adott helyzetre vonatkozó hiedelmeket (B) és a konzekvenciát hangsúlyozza (C) (Mórotz, 2010).

A viselkedéslélektan sokat fejlődött, a ma már neobehaviorizmus nevezett áramlat a külső és belső viselkedést a kiváltó körülményekkel egységben szemléli. Fontos tudnunk, hogy a viselkedésterápiából kiindulva a kognitív idegtudományok eredményeivel megerősítve a hetvenes évektől a kognitív nézőpont is dominánssá vált Albert Ellis és Aaron T. Beck munkásságának köszönhetően. Ez a megközelítés a viselkedést belső törvényszerűségek, attitűdök, motivációk, célok és értékek által is meghatározott rendszernek tekinti. A személyiségfejlődés és pszichopatológia központjába az információfeldolgozást helyezi. Magatartászavarok esetében inadaptív kognitív sémákat, hibás ismeretfeldolgozást feltételez. A kognitív szemléletet részletesen bemutatása meghaladná a tanulmány terjedelmi korlátait, fontos azonban megemlíteni a viselkedésterápia mellett, hiszen napjainkban a kognitív és viselkedésterápiák integrációja zajlik (Mórotz, 2010).

Az elemi tanulási mechanizmusok

A természet legalapvetőbb – akár a növényvilágban is előforduló – tanulási mechanizmusai a habituáció és a szenzitizáció. A habituáció (jelentése megszokás) jelensége azon alapul, hogy az élőlény új vagy szokatlan ingerrel való találkozáskor az inger irányába fordul. Egy bizonyos idő elteltével azonban az inger ismerőssé válik, így a reakció valószínűsége lecsökken az inger ismételt megjelenésére. A szenzitizáció (jelentése érzékenység) ezzel szemben egy olyan ingerre adott reakciója, amelyet fenyegető vagy fájdalmas inger követ, erre pedig az élőlény „érzékenyebben” vagyis erősebb reakció(ka)t adva reagál (Mórotz, 2010). A szenzitizáció jelensége az addiktológiában is megjelenik: neurobiológiai kutatások által igazolt, hogy a pszichoaktív szerek ismételt fogyasztása esetén kialakul egyfajta „érzékenyedés” (Robinson, és Berridge, 2002).

A klasszikus kondicionálás

A tanulásnak ez a formája az orosz Pavlov munkásságán alapuló, aki a kutyákkal végzett fiziológiai kísérletei kapcsán véletlenül figyelt fel a jelenségre: a kísérletben részt vevő kutyák az etetést végző fehér köpenyes kutatók jelenlétére is nyálelválasztással reagáltak. Pavlov a bármiféle tanulás nélkül kiváltó ingert – a húst - Pavlov feltétlen ingernek (UCS), magát a reakciót feltétlen reflexnek (UCR), míg pl. a fehér köpenyt és később a csengő hangját feltételes ingernek (CS), az erre bekövetkező választ pedig feltételes reflexnek (CR) nevezte el. A folyamat fontos alapelve, hogy a feltétlen és feltételes inger közel egyidejűleg jelenjen meg. Bizonyos körülmények között egyszeri társítással is kialakítható tartós kondicionált válaszreakció (Mórotz, 2010).

A pszichoaktív szerfogyasztás megértésében tulajdonképpen segíthet a klasszikus kondicionálás tanulási elvének megértése is. Gyakori jelenség, hogy a szerfogyasztáshoz társuló feltétel nélküli ingerek azonosíthatók, amelyek önmagukban is kellően jutalmazók (pl. evés, társaság, szex), azonban a szerfogyasztással gyakran egyidejű előfordulásuk (kondicionálásuk) miatt összekapcsolódtak. A klasszikus kondicionáláson alapuló kezelések célja a diszfunkcionális reakciók megváltoztatása. Ezen az elven alapulhat az averziós terápia, ahol a cél a kliensnek egy túl kellemes, de ártalmas ingerrel szemben kellemetlen reakciót kiváltani, szerfogyasztás kapcsán (pl. alkohol, marihuana) a szer diszkomfortot okozó mellékhatásait felerősíteni. A kioltás jelensége is használható lehet, vagyis ha a feltételes inger (szerfogyasztás) ismételt a feltétlen inger (a korábbi példában is szereplő evés, társaság, szex, stb.) nélkül fordul elő, akkor a kondicionált reakció (élmény és ismételt fogyasztás) is gyengülhet, vagy akár el is tűnhet. Ide tartozik még a generalizáció jelensége: az egyed azon hajlandósága, hogy hasonló ingerekre ugyanúgy reagáljon. Egy adott válaszreakciót az ingerek egész osztályára képes létrehozni, a jelenségek bizonyos halmaza ugyanabba a jelentésmezőbe kerül. A hasonlóság lehet fizikai és szimbolikus. A problémás szerfogyasztás kapcsán itt az lehet a segítő célja, hogy a szer által kiváltott élményt egy nem szer által kiváltott nagyon hasonló élményt hozzon létre, így a szerre egyre kevésbé legyen szükség (Mórotz, 2010).

Az operáns kondicionálás

A tanulásméletek következő nagy hulláma amerikai kutatókhoz köthető. A korábban említett Tolman mellett Skinner és Thorndike munkássága lett közismert. Az operáns kondicionálás lényege a cselekvő (operátor), aki a környezet megerősítéseitől függően fogja alakítani viselkedését. Ha a környezet a viselkedést megerősíti, vagyis jutalmazza, akkor a cselekvő az adott viselkedést nagy valószínűséggel megismétli, míg az olyat, amely büntetéssel jár, elkerülni igyekszik. Skinner kutatásai során leginkább állatok (galambok, patkányok) viselkedéseit elemezte, azonban az általa leírt mechanizmusok a mentális- és viselkedészavarok patomechanizmusai és pszichoterápiás kezelése kapcsán is igazolást nyertek. A drogfogyasztás kialakulása kapcsán nyilvánvalóan arra kell gondolnunk, hogy az valamikor, valamilyen módon vagy a környezet jutalmazhatta vagy pedig a szer közvetlen, rövidtávú hatása volt kellemessége miatt jutalmazó (Mórotz, 2010).

Jó példa lehet erre, hogy a marihuana fogyasztással a társas helyzetekben megjelenő szorongás helyett ellazulás jelenhetett meg, így a személy azt a maladaptív viselkedését erősítette meg, hogy a későbbi hasonló helyzetekben is ilyen eszközökhöz nyúljon ahelyett, hogy önismeretét gyarapítaná. Ez a jelenség az úgynevezett pozitív megerősítésen alapul, ennek azonban terápiás szempontból fontos hozadéka lehet. Legismertebb alkalmazása a zsetonrendszer, ami leggyakrabban tartósan együtt élő közösségekben használatos (pl. drogrehabilitációs intézményben). Ha a problémás szerfogyasztó ebben a közegben valamilyen kívánatos, a közösség érdekét is szolgáló viselkedést mutat, akkor zsetonokkal lehet jutalmazni. A módszer előnye, hogy képes közvetíteni a viselkedés rövid és hosszú távú következményei között. Az alkalmazás feltételei: a célviselkedés pontos és egyértelmű meghatározása az érintett számára is érthetően, a zsetonok sokféle lehetőségre legyenek beválthatók (pl. szabadidős tevékenységre). A megerősítés azonnali és következetes legyen: a zsetonoknak egymáshoz és a beváltási lehetőségekhez viszonyított értékének pontos meghatározása szükséges. A célviselkedés alakulásával a jutalmakat egyre nagyobb egységekhez köthetők (Mórotz, 2010).

Léteznek negatív megerősítésen alapuló módszerek is, amikor a nemkívánatos viselkedésmód megjelenését kellemetlen, averzív hatású eseménnyel társítjuk, amelytől a személy úgy tud megszabadulni, ha leállítja a szóban forgó aktivitást. Csak korlátozottan, nagy körültekintéssel alkalmazható. Az averzív inger megjelenítésére általában képzeleti ingereket használunk. Jó példa erre, ha a szerfüggő a szerfogyasztás negatív következményeivel szembesül. Végül, de nem utolsósorban leírtak büntetésen alapuló módszereket is, ezen belül aktív típusú büntetést vagy megvonás típusú büntetést. Fontos, hogy közvetlenül a nem kívánatos viselkedést követően kerüljön sor a büntetésre. A nemkívánatos viselkedés minden egyes megjelenését követően kerüljön sor a büntetésre. Intenzitása ne változzon az adott nemkívánatos viselkedést illetően. Ez is nyilván csak korlátozottan, egy nagyobb terápiás program részeként, egy terápiás vagy rehabilitációs intézményben lehet hatékony, jó példa erre, ha a szerfogyasztó az esetleges visszaesése kapcsán valamilyen extra feladatot kap (Mórotz, 2010).

A szociális tanuláselmélet

Bandura nevéhez köthető az a kutatás, amely megalapozta a jelenség feltárását. Ő arra volt kíváncsi, hogy vajon a televízióban megjelenő erőszak hogyan befolyásolja a gyerekek fejlődését. Ennek analógiájára olyan kísérletet alkotott meg, ami során egy felnőtt személy valamilyen eszközzel „bántalmaz” egy felfújható „Bobo-babát” – ennek a cselekménynek a látványa pedig olyan hatással volt a megfigyelő gyerekekre, hogy ők is pontosan ugyanolyan módon, az eszközhasználatot szinte lemásolva, bántalmazta a „Bobo-babát”. A tanuláselméletek közül ennek a típusnak több megnevezése is ismert, mindegyik valamelyik más fontos aspektusát hangsúlyozza a jelenségnek. A szociális jelző a társas közegre utal, tehát fontos szereplő jelenléte szükséges, akit a cselekvő utánoz. A másik legismertebb elnevezés a modelltanulás, vagyis az először megnyilvánuló személyt a másik modellnek tekinti. Nevezik ezeken túl megfigyeléses tanulásnak is, hiszen a két személyt össze kell kösse a megfigyelés jelensége. Ezek alapján a szociális tanulás az alábbi tényezők megfelelő illeszkedés esetén zajlik (Bandura, 1999).

Kiemelt jelentőségű a figyelem: a megfigyelő személy meg kell figyelje a modellt, ami nyilván függ a megfigyelő és a modell sajátosságaitól, illetve a megfigyelt esemény jellemzőitől. Fontos tényezők a megfigyelő észlelési, kognitív képességei, de befolyással bírnak az olyan jellemzők is, mint az önértékelés és a modell iránti attitűd, stb. A modell esetében fontos, hogy a megfigyelő hatékonynak érezze, és magas státusszal rendelkezzen. Az esemény láthatósága, érzelmi jellege, komplexitása egyaránt meghatározza az utánzást. A folyamat második lépése a megőrzés, hiszen a megfigyelőnek a viselkedést először kódolnia szükséges ahhoz, hogy emlékezetében meg tudja őrizni. A megfigyelő belső reprezentációt alakít ki a megfigyelt viselkedésről, amelyen mentális műveleteket végezhet, alakíthatja, finomíthatja a cselekvést, mielőtt végrehajtja, így sajátítja el a viselkedéses válasz elemeit. Ezt követi a reprodukció, vagyis a megfigyelő a modellen látott viselkedést emlékezetéből előhívja és reprodukálja azt, esetleg visszajelzések alapján finomítja azt. Végül nagy jelentőségű a megerősítés, hiszen a cselekvésre kapott megerősítések meghatározzák a megfigyelő motivációját azzal kapcsolatban, hogy a megfigyelt viselkedést reprodukálja-e vagy sem. Bandura többféle megerősítést is leírt. A közvetlen megerősítés azokat a külső megerősítéseket takarja, amelyeket a megfigyelő a viselkedésének végrehajtása következményeként kap. Emellett a vikariáló megerősítés (behelyettesítő) jelenik meg, ha a modellt jutalmazva a megfigyelő is jutalmat remélve cselekszik. Később Bandura leírta az önmegerősítést is, amikor az egyén azért utánozza a cselekvést, mert az beleillik az értékrendjébe, és nem számít neki, hogy milyen visszajelzést kap. A szociális tanulás kapcsán megjegyzendő továbbá az azonosulás (identifikáció) jelentősége, amely különösen gyermekkorban hangsúlyos, vagyis a személy a nagyobb testvérrel vagy szülővel azonosulni igyekszik (Bandura, 1999). Ezek alapján a drogfogyasztás kialakulása a szociális tanuláselmélet kereteiben is értelmezhető, vagyis a későbbi drogfogyasztó életének egy adott pontján valószínűleg szemtanúja egy magasabb státuszú személy (szülő, testvér, kortárs) szerfogyasztásának.

A tanulás, mint patomechanizmus

A tanuláselméletek tehát a környezeti hatások által megvalósult tanulással magyarázzák az egészséges fejlődést valamint a mentális problémák kialakulását is. A pszichoaktív szerek többségének sajátossága, hogy rövidtávú hatásuk kellemes, ami jutalmazó módon tud hatni, emiatt a szerfogyasztás ismétlődhet. Ebből a sajátosságából fakadóan a kellemetlen érzéseket is képes elűzni (pl. unalmat, szorongást), emiatt is nőhet a szerfogyasztási gyakoriság. Az operáns kondicionáláshoz köthető jutalmazási elv mellett a szociális tanulás is válhat patomechanizmus eredőjévé, hiszen a családban tekintélyszemélyeknek számító anya, apa vagy nagyobb testvér szerfogyasztó viselkedése is eltanulható. Ezzel összefüggésben kifejezetten gyakori jelenség a transzgenerációs átadás, amikor a problémás szerfogyasztó családtagjai, különösen közvetlen felmenői között is számos problémás szerfogyasztó azonosítható (Bodrogi, 2010).

A szerfogyasztás patológiás tanulása tehát az alábbi folyamatokban nyilvánulhatnak meg:

- az egyén nemkívánatos viselkedéseket sajátít el (pl. deviáns viselkedésformákat modellkövetéssel, így válhat problémás szerhasználóvá, elvértve bűnözővé is)
- az egyén kívánatos, adaptív, célszerű viselkedéseket nem tanult meg (pl. hiányos gyermekkori szocializáció, elhanyagolás miatt nincs megfelelő önmegnyugtatósi képessége, így pszichoaktív szerekhez nyúl megnyugvás céljából)
- az egyén élete során egy eredetileg ártalmatlan ingerhelyzetekhez szorongás kondicionálódott (pl. kellemetlen helyzetbe került egy társaságban, amit ezt követően már csak valamilyen szer hatása alatt lesz képes elviselni) (Perczel Forintos és Mórotz, 2010).

Ezek alapján a tanuláselméletek leggyakoribb terápiás hatótényezője az újratanulás, amelyek az alábbi módon nyilvánulhatnak meg:

- elkerülés, amely problémás szerfogyasztást kiváltó helyzeteket érinti (pl. rossz társaság)
- jutalmazás, amely a szermentes tevékenységeket jelentheti (pl. otthoni „betépés” helyett séta a közeli parkban)
- büntetés, amely a visszaeső szerfogyasztásra irányulhat (pl. a terápiás közösségben valamilyen extra feladatot kell vállaljon, aki szerfogyasztásával lebukik)
- ellenkondicionálás, kioltás, amely rámutat, hogy a szerfogyasztás csak valamilyen kellemes közeg mellé társult csak (pl. társaság) és az szermentesen is élvezhető
- elkerülés felszámolása, vagy expozíciós módszer, amely egy haladó technika, ekkor már az egykori szerfüggő a csábítás esetén is képes nemet mondani (ingerexpozíció-választás)
- ingerkontroll, amely során a függésre hajlamos személy megtanulja, hogy mik azok a veszélyeztető helyek, személyek, amiknek elkerülése kulcsfontosságú

- modelltanulás, amely során az egykori felépülő függő válhat jó példává – ez a módszer kifejezetten gyakori akár az egészségügyön kívüli önszorgító csoportokban, akár az addiktológiai ellátásban egyre inkább elterjedő tapasztalati szakértői hálózat által (Mórotz, 2010).

A tanulás jelentősége az addiktológiában

Az addiktológia területe kifejezetten komplex és sokrétű, ezért történeti szempontból is számos különböző megközelítés és szemléletmód övezte, talán övezi a mai napig. Ezzel összefüggésben különböztetjük meg a gyógyítási vagy szemléleti modelleket, amelyek közt vannak alapmodellek és az alapmodellek kombinációjából építkező integratív modellek. Az alapmodellek – amely más és más fókuszot használnak a kialakulás és a kezelés kapcsán – egyik az addiktológia tanulási modellje. Fontos tudatosítanunk, hogy önmagában egyik alapmodell sem rendelkezik kizárólagos érvényességgel, valamennyinek van előnye és hátránya, így az addiktológia tanulási modelljének is. Ez a modell a fentebb ismertetett tanuláselméleteken alapul, így a tanulási mechanizmusokra építve azt állítja, hogy az addikció kialakulása is tanuláson keresztül történt. A tanulási modell előnye, hogy nem büntudatkeltő a függőre nézve, hiszen a fogyasztási magtartás helyett sokkal inkább a függőség eltanulásában keresi a felelősséget és nyilvánvalóan a tanult magatartás megváltoztatását tűzi ki célul. Ezzel együtt valamelyest fel is menti a függő személyt a tettei súlya alól, annak felelősségét a környezetére hárítja (Gerevich, 2000).

A drogfogyasztás és tanulás összefüggései szempontjából azt is fontos hangsúlyozni, hogy a tanulási mechanizmusok által kialakult függőség neurobiológiai szinten is változásokat okoz (Koob és Volkow, 2016; Wise, 1996).

A családon belüli szocializáció jelentősége

Ahogy az korábban számos példában megjelent, a családnak kiemelt jelentősége van a tanulási mechanizmusok szempontjából, hiszen a család a szocializáció elsődleges közege. A szocializáció is tekinthető egy komplex tanulási folyamatnak, amely a születéstől kezdve életünk végéig tart. A szó jelentése utal arra is, hogy célja a társadalomba illeszkedés, ennek a folyamatnak a során sajátítja el a társas együttélés szabályait, az elvárt és a kifejezhető viselkedésmódokat. A szocializáció folyamatában az egyén önmagát és környezetét is egyre jobban megismeri, így megtanulja azokat az attitűdöket és normákat is, amelyek a kultúrában szükséges megfelelő alkalmazkodását teszi lehetővé. Fontos tudatosítanunk, hogy a szocializáció során nem csak az egyénre hat a környezete, hanem az egyén is képes visszahatni a környezetre, a kettő kölcsönhatásban működik. A család tehát szocializációs szempontból elsődleges ugyan, de talán ennél is fontosabb, hogy mintájául szolgálhat a későbbi társas interakcióknak, vagyis a későbbi szocializációs közegeknek: iskolának, munkahelynek, stb.

(Bagdy, 1986). A családon belüli szerepmodellek jelenségét időről időre megerősítik a szerfüggőséget vizsgáló tanulmányok is. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a nagyobb testvér káros szenvedélye lemásolódhat akár legális, akár illegális szenvedélybetegségek kapcsán (Kelemen, 2001).

Az utóbbi időben egyre kiemeltebb figyelmet kap a családon belüli komplex traumatizáció jelensége (az ACE-kutatások / Adverse Childhood Experience), amely hatását hosszútávon is igyekeznek feltárni. Egy ilyen longitudinális vizsgálat bizonyítja, hogy a rossz szülői minták mellett a korai bántalmazás és elhanyagolás súlyos következményekkel jár az illegális pszichoaktív szerhasználat szempontjából is – az érintett fiatalok drogfogyasztása sokkal magasabb a nem érintett kortársakhoz képest (Hagborg, Thorvaldsson és Fahlke, 2020). Ami talán meglepőbb a nyilvánvalóan negatív következményeket okozó bántalmazáson és elhanyagoláson túl, hogy a drogfogyasztással kapcsolatos otthoni attitűdök, vélekedések szempontjából a megengedő, toleráns nevelési stílus, sőt, még a közömbösség is statisztikai összefüggést mutatott a későbbi magatartásproblémákkal, köztük a pszichoaktív szerfogyasztást is beleértve (Cerezo, Méndez és Ato, 2013).

A kortárs szerepmodellek jelentősége

Bronfenbrenner (1992) ökológiai rendszerszemlélete rámutat, hogy a társas környezet több szinten is hatással van az egyéni fejlődésre, vagyis már a legkisebb egységben – amit mikrorendszernek nevez – a család mellett megjelenik a barátok, ismerősök, kortársak, iskolatársak, munkatársak hatása. A mikrorendszerek persze egymásra is hatással vannak, vagyis több mikrorendszer kölcsönhatása esetén már mezorendszerrel beszélhetünk, erre jó példa, hogy a serdülő baráti kapcsolatait a szülők egy része befolyásolni igyekszik, a kortársak jelenléte ennek kapcsán is változhat (Bronfenbrenner, 1992). A barátok általi illegális marihuana fogyasztása bizonyítottan növeli az egyén által elszívott jointok számát. Ezt természetesen súlyosbítja, ha az egyén könnyen jut hozzá az anyaghoz, ezzel együtt pedig további rizikótényezőt jelent, ha az egyén más illegális viselkedésmintákat is mutat. Ezeknek a tényezőknél a kölcsönhatása szinte „döntési fákot” alkot, amelyek viszonylag pontosan jelzik előre a marihuana fogyasztását (Gervilla, Cajal és Palmer, 2011). Egy hasonló Nagy-Britanniában végzett vizsgálat eredményei alapján némiképp árnyalható a kép. A szerzők szerint a fiatalok szerhasználata függ a kortársaktól, különösen az iskolán kívül barátok, barátnők és az online csatornán megvalósuló interakciók által. Ezek a hatások még a párkapcsolatuk hatásánál is erősebbnek bizonyultak eredményeik alapján (Er és mtsai, 2019).

Összefoglalás

A tanulmány célja a viselkedéslélektan és a tanuláselméletek bemutatása volt. A drogfogyasztás kialakulásának és fennmaradásának háttérében állhat klasszikus kondicionálás, operáns kondicionálás és a szociális tanuláselmélet egyaránt. Ezek a mechanizmusok pedig a szűkebb vagy tágabb társas közegből jöhetnek: családi modellek vagy kortárs modellek által. Mindezek alapján azt fontos kiemelni, hogy a család és a kortársak hatása a drogfogyasztás szempontjából lehet protektív tényező, de sajnos rizikótényező is.

Irodalomjegyzék

Bagdy, E. (1986): Családi szocializáció és személyiségzavarok. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

Bandura, A. (1999): Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 21-41.

Bodrogi A. (2010): Az addikciók kognitív viselkedésterápiája. In: Perczel Forintos D. & Mórotz K. Kognitív viselkedésterápia. Medicina Könyvkiadó.

Bronfenbrenner, U. (1992): Ecological systems theory. In R. Vasta (Szerk.), *Six theories of child development: Revised formulations and current issues*, 187–249. Jessica Kingsley Publishers.

Cerezo, F., Méndez, I., Ato, M. (2013): Moderating role of family and friends' factors between disocial behavior and consumption in adolescents. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 13, 3, 171-180.

Er, V., Campbell, R., Hickman, M., Bonell, C., Moore, L., White, J. (2019): The relative importance of perceived substance misuse use by different peers on smoking, alcohol and illicit drug use in adolescence. *Drug and Alcohol Dependence*, 204, 107, 464.

Gerevich J. (2000): Kémiai függőségek pszichoterápiája. In: Szőnyi G. és Füredi J. A pszichoterápia tankönyve. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Gervilla, E., Cajal, B., Palmer, A. (2011): Quantification of the influence of friends and antisocial behaviour in adolescent consumption of cannabis using the ZINB model and data mining. *Addictive Behaviors*, 36, 4, 368-374.

Hagborg, J. M., Thorvaldsson, V., Fahlke, C. (2020): Child maltreatment and substance-use-related negative consequences: Longitudinal trajectories from early to mid adolescence. *Addictive Behaviors*, 106, 10, 63-65.

Kelemen G. (2001): Szenvedélybetegség, család, pszichoterápia. Pro Pannonia Kiadó, Pécs.

Koob, G. F. & Volkow, N. D. (2016): Neurobiology of addiction: a neurocircuitry analysis. *The Lancet Psychiatry*, 3, 8, 760-773.

Mórotz, K. (2010): A viselkedésterápia alapelvei és módszerei. In: Perczel Forintos D. & Mórotz K. *Kognitív viselkedésterápia*. Medicina Könyvkiadó.

Robinson, T. E., Berridge, K. C. (2002): The psychology and neurobiology of addiction: an incentive–sensitization view. *Addiction*, 95, 82, 91-117.

Wise, R. A. (1996): Neurobiology of addiction. *Current Opinion in Neurobiology*, 6, 2, 243-251.